Shikshan shastra Mahavidyalaya

Madha - 413209

3.2.1

Research Paper

Covid-19 Period Indian Education

Dr. Tanaji Aba Chandanshive
Principal
Shikshanshastra Mahavidyalya,Madha Tal.N. Madha, Dist. Solapur- 413209

Abstract

The covid-19 epidemic was locked down across India on March 22, 2020. The epidemic was so severe that the whole country was shut down. The whole world was also declared locked down. Due to this, various sectors of the society and the work going on in them were shut down. The structure of society deteriorated. Political, social, cultural and economic spheres were banned. Everyone in the world was imprisoned in their own homes. The government took control of the movement of the people. The government forbade everyone to go out. Strict laws were passed and people were told to stay at home. All factories, industries, businesses were suspended. Efforts were made to protect living things from this epidemic. Covid-19 was the only option in all the countries of the world to keep off as there was no drug for it. India also brought down people all over the country. All transactions closed. It closed educational institutions. The school closed college, university. Students were barred from coming to this place. Schools, colleges, universities are closed to students due to reasons such as health facilities and social issues. The process of education was stopped. Education is a dance system that was stopped by the epidemic covid-19. The method of teaching changed. New concepts were introduced in education and it was immediately adopted.

Introduction

Education is a tool for human development. Human development depends on education. Education works to create self-knowledge, self-reliance and self-reliance. The epidemic of covid-19 caused many problems in the education sector. Educational institutions were locked up. Students were banned from entering the school, college and university. The concept of **'work from home'** emerged. Teachers - Students came up with a new concept of staying home and studying without coming to school. Teachers started teaching using online medium. Students began to learn using that medium. The teaching process started with the teacher-students staying away from each other. There was no direct contact between the teacher and the student. Schools, colleges, universities have developed their own independent software and have started teaching and learning through them. The effect of covid-19 on Indian education can be explained below.

Objective

1. To see the state of Indian education in the covid-19 period.
2. To see the impact of covid-19 on Indian Education.

A) Indian Education in the covid-19 period

Education is the art of living a beautiful life. There are many branches of education. Education has given a special kind of turn to all areas of man. Human development is due to education. Education leads to new revolutions in the society. Society develops. The family develops. From all this the nation develops. Education plays a valuable role in the development of the nation. Teaching makes scientists, scientists, doctors, engineers, teachers. Education is seen as an effective means of bringing about a social revolution. Outbreak of covid-19 epidemic occurred in India on March 22, 2020. This epidemic was terrible. The Indian government launched a lockdown to protect everyone from the disease. The whole country closed. Transportation, industries, businesses all came to a standstill. It affected the education sector as well as other sectors. Schools, colleges, universities, various educational institutions were closed. Teachers, professors, students and other staff were barred from coming here. Schools and colleges were locked up. Educational institutions working for education became depopulated. covid-19 During this period, the entire education process in India changed. The daily running teaching work stopped. The structure of education changed. In the past, student-teacher schools, colleges, and universities were used for teaching and learning classes. Outbreaks appear to be exacerbated during this time. Student teachers could not come to school. Everyone had to stay home to protect themselves from the disease. The school, college and university were started as per the order of the government. But these institutions were started using online medium. Teachers and students used to stay at home and teach. The teacher stayed at home and taught using a device such as a computer, mobile laptop. The students were studying using devices like computers, mobile laptops. Tried to implement the entire learning process through online. Virtual classes were created without teacher-student confrontation. The examination technique changed. Question papers were prepared using objective questions and examinations were conducted online. The philosophical part of the demonstration work was taught through online. School College University developed independent software. Students were taught through this software. Teachers scanned the information and made

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

soft copies, which were sent to students through What's App and Twitter. The students read the information and sent it to the teachers through softcopy.

The various activities that take place in the school began to be taken online without actually being done. Hours of physical education Subjects like music work experience began to be taught through online. The teacher stayed at home and demonstrated in front of the mobile. The students used to stay at home and watch the video through their mobiles and work at home. Online education has created many problems for students in rural and remote areas. Considering the total population of India, 60 per cent people still do not have a Smartphone. 70% of people do not have internet access. This forced students in such remote areas to stay away from education. While smart phones are available and the internet is available, many students are having problems because they are not getting the range. Students cannot hear the voice taught by the teacher. Even today there is a shortage of electricity in rural areas. Mobile charging is not possible due to power shortage. Due to many reasons like this, students from rural and remote areas are not able to participate in online education. Many students are deprived of education. They have caused a lot of problems.

B) Positive Impact of Covid-19 Pandemic on Indian Education

1. E-Learning

Covid-19 caused people all over the country to go down. It was for an indefinite period. Schools, colleges and universities in the country were closed due to inadequate health facilities. After a while, public life seemed to return to normal. This time, however, the government decided not to start schools, colleges and universities. But the decision was taken at the government level that teaching and learning should continue. Teaching started using software like Google Meet, Zoom. Some schools, colleges, universities have developed independent teaching-learning software. The work of teaching continued. The students started attending the class according to the information received at a particular time. Efforts were made to provide home-based education to the students at all levels. The Internet was used extensively in education. This made the whole education based on e-learning. The student could study anywhere. This changed the whole learning process. Traditional teaching methods were curtailed. New education policies were formulated. This led to a major change in education. E-learning has largely evolved into education.

2. Digital Library

Students cannot come and study in schools, colleges, universities on a daily basis. Efforts were made globally to provide educational facilities to the students. In this, libraries in schools, colleges and universities were digitalized. The various books in the library were scanned and soft copies were made. All these books were uploaded through different software. Students were made available for study. This laid the foundation for teaching digital learning in education. The entire library was digitized. Students were able to use this facility from anywhere. The students were helped to do the study work well. Students received world-class texts for study.

3. Technology Based Education

In these epidemics, traditional teaching methods became completely useless. Students should get Education is everyone's right. Various plans were made for this. A large amount of technology was used in education. Various software was developed. Through this, educational facilities were made available to students of all levels from primary level to university level. Students began to study according to their taste, time. For the first time, various technologies were used in such a large scale education. The whole education was created based on technology.

4. Educational Software Development

Various educational software were developed at government and private levels for online education. Schools, colleges and universities also developed independent teaching and learning software. Helped students learn through this software. Students upload their completed study on it. Teacher checks the uploaded study by the students and gives feedback. The teacher made a video of your subject. Helped students to watch frequently by uploading to video software. Students can study with the help of that software whenever they have time.

C) Negative Impact of Covid-19 Pandemic on Indian Education

1. Passive Learning

Lack of educational environment while teaching studies. Teacher-student distance from each other. Lack of class management. It does not create an educational environment. The teacher has no idea what the student is doing. Lack of attention as students study in a home environment. On the whole, teaching and learning became inactive as teachers and students did not know what to do. The teachers were not enthusiastic. Students were not motivated to study. The teaching process became boring as the students did not realize what

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha. Dist. Solapur

the teachers were teaching. This made the whole education inactive. The only tendency of the teachers was to complete the course as a formality. It is unknown at this time what he will do after leaving the post.

2. **Educational Migration**

People from rural areas come to urban areas to get employment. Lockdown across the country closed employment opportunities. Factories, industries and businesses closed. Workers at the site were fired. People who came to urban areas due to lack of employment opportunities returned to their villages. Their children also went with them. Children studying in urban areas went to their village and got admission in other schools. This led to a kind of educational migration. As students shifted from urban to rural areas, they have changed academically. We can call this a kind of educational migration

3. **Women's Education under Threat**

India has a large gender gap. You see it in education too. Parents tend to educate boys instead of girls. Many people lost their jobs due to the global epidemic. This disrupted their daily lives. Their lives were affected. Lack of financial resources created many problems for them. They cannot afford to educate all the children in the family. Making smart phones available to all children is a difficult task for them. Not everyone can afford internet. Many parents stopped their daughters from getting education due to many difficulties. Many parents married off their daughters. Many parents stopped educating their daughters due to lack of employment opportunities and financial difficulties. Some parents send their children to work for financial gain. The cost of online education is unaffordable to middle class parents and girls' education has been curtailed. The attitude of what to teach girls was formed among the parents which endangered the education of women.

4. **Many Students are Deprived of Education**

According to a UNESCO survey, 24 per cent of Indians own a Smartphone. Many students live in rural, hilly, forested areas. Such places lack facilities like internet. Online education requires smart phones, internet. According to a survey of internet usage, 42 per cent of people in urban areas have access to the internet. Two per cent of people in rural areas have access to internet. Internet is required for online education. Wild, remote areas, hilly areas lack internet facilities. Students in this location cannot study online. There are many problems even in rural areas. Lack of internet. Despite the desire of many students to learn, they are facing many difficulties while learning online. A large number of middle class people live in India. They cannot afford to spend on online education. As a result, many students are deprived of education. His education is incomplete. These students have had to move away from education.

5. **Negative Results**

The epidemic of covid-19 caused lockdowns around the world. India announced the lockdown. The whole country was shut down due to this lockdown. All transactions stopped. It affected all the fields like educational, political, social, economic, and cultural. The global epidemic has had a major impact on the education sector. Schools, colleges, universities were closed. Many schools were closed due to lack of health facilities. According to a recent survey, 1.5 million schools in India have been closed. This appears to have had a negative effect on many students. What is the use of education, what will be gained by Education. We do not have online educational facilities. Many children have dropped out of school due to such negative thoughts.

Suggestions

The above research paper suggests some solutions as discussed by the researchers. The Government of India should focus on developing schools based on technology. Efforts should be made to provide better educational facilities for students in rural and remote areas. Respect for women should be created in the society. Women should be given free and compulsory education. Digital schools should be created by giving grants to schools. Students should be provided free internet facility.

1. The government should implement special education schemes for students in rural and remote areas
2. The government should provide computer smart phones to poor economically backward students
3. Internet facilities should be made available in all parts
4. The government should provide free internet to students living in remote tribal areas
5. The government should try to make the education system more effective by conducting research on how to make the education system effective in remote areas using satellites.
6. To make free and compulsory education more effective, the government should make changes in education by considering how online education can be used.
7. Develop modern technology tools to attract students to schools and colleges and involve them in the learning process

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

Conclusion

Outbreaks appear to be exacerbated during the Covid-19 epidemic, which has had a devastating effect on education. Schools, colleges, universities were closed immediately. Universities canceled many of their exams. Students were admitted from one class to another. Examinations were conducted online for final year students. The researcher has drawn some conclusions from the deliberations made in the above paper. India lacks technology schools. Rural areas still lack facilities like internet. Parents in Indian society still do not seem to have developed a positive attitude towards women's education. Educational facilities appear to be inadequate for students in remote areas. Teachers have training but they have not yet received such training based on technology.

Reference

1. www.impact on covid-19 in Indian education
2. www.positive impact on covid-19 in education
3. www.covid-19 impact on Indian society
4. www.golbel education in covid-19

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
ISSN 2349-638X
www.aiirjournal.com

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur.

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर

Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

केगाव, सोलापूर - ४१३ २५५, महाराष्ट्र (भारत)

दूरध्वनी क्र. ०२१७-२७४४७७१ / ७२/ ७३ (११ लाईन्स), फॅक्स : ०२१७-२३५१३००,

संकेतस्थळ: http://su.digitaluniversity.ac/www.sus.ac.in/su.digitaluniversity.ac.in

ई-मेल: bcudugc@sus.ac.in विस्तारित क्रमांक - १६२, २०१

Teacher Approval Section -I

:: Academic Research Score Certificate ::

This is to certify that as per the U.G.C. Notification F-3.1/2009, dated 30/06/2010, the Government Resolution No. Sankirn-2011(25/11)/Vishi-I, dated 15th Feb-2011 and Resolution No. Misc- 2018/C.R.56/18/UNI-1, dated- 08th March, 2019 Appendix- II, Table-2 **Cumulative Academic Research Score** of **Category-III** (Research and Academic Contributions) over entire research/academic carrier of **Dr. Chandanshive T.A.** is **456 up to 24/08/2021.**

This ARS score is calculated on the basis of related documents provided by the candidate to the concerned committee at the time of meeting. This certificate will be **valid up to the date of implementation of further notification of the UGC and the** Government Resolution regarding Academic Research Score calculation.

Ref. No.PAHSUS/TA-I/ARS/2021-22/

Date :

Dy.Registrar

Academic Research & Development

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal

Shri T.S.S. Sanstha's

Shikshan Shastra Mahavidyalaya

Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

MAEER's,

MIT Saint Dnyaneshwar B.Ed.College

International Conference

on

"Vasudhaiva Kutumbkam"

CERTIFICATE OF PAPER PRESENTATION

This certificate is proudly presented to

Dr. Tanaji Aba Chandanshive

Principal,

Shikshanshatra mahavidyalaya madha

in recognition for his active & valuable participation & presenting a paper entitled

" वसुधैव कुटुंबकम आणि शिक्षण "

in the one day International Conference on "Vasudhaia Kutumbkam" held on 04th February 2023 .

DR.SURENDRA HERKAL	MR.SANJAY SHINDE	DR.PRATIBHA DABHADE
CONVENER	CO-CONVENER	PEER REVIEW HEAD

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur.

Shri Vithal Education and Research Institute's

College of Engineering, Pandharpur

SVERI Engineering for Excellence

(NBA Accredited all eligible UG Programmes, Accredited by NAAC A+, IE(I) Kolkata & TCS, ISO 9001: 2015 Certified Institute)

One Day Seminar on NEP-2020

Certificate

This is to certify that ~~Mr.~~/~~Ms.~~/Dr./~~Prof.~~ T. A. Chandonshive

from the college Shikshanshatra Mahavidyalaya, Madha has

participated in One Day Seminar on *'Understanding and Effectively Applying National Education Policy-2020 for Attaining Excellence in Higher Education'* held at SVERI's College of Engineering, Pandharpur on 26th July, 2022.

(Prof. K.B. Patil)
Program Coordinator

(Dr. B.P. Ronge)
PRINCIPAL

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur

Savitribai Phule Shikshan Prasarak Mandal's

SMT. KASHIBAI NAVALE COLLEGE OF EDUCATION, KAMLAPUR

TAL SANGOLA, DIST SOLPAUR

&

PUNYASHLOK AHILYADEVI HOLKAR SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR

ONE DAY WORKSHOP

ON

NAAC DOCUMENTATION

CERTIFICATE OF PARTICIPATION

This is to certified that: Dr. Chandanshive Tanaji Aba

Of College of Education, Madha, Tal- Madha

For Participating as ~~Expert~~/ Participant in One day workshop on "NAAC Documentation" Organized by Internal Quality Assurance Cell of Smt. Kashibai Navale College of Education, Kamlapur, Sangola on 30th December 2022.

IQAC Coordinator
Mr. Nadaf R.N.

Coordinator
Dr. Kangade S.P.

Principal
Dr. Patil S.K.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

"माध्यमिक शाळेमध्ये बहुमाध्यम उपागमाच्या वापरात येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास"

प्रा. इंगळे हरिचंद्र आदिनाथ, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा
प्रा. काळे सारिका सुर्यकांत, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा

शिक्षणाचे व्यक्तीच्या जीवनात खूप महत्व आहे. चांगला नागरिक शिक्षणातून निर्माण होतो. यासाठी विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासातील मागासलेपणा दूरहोणे आवश्यक आहे. पारंपारिक अध्यापन विद्यार्थ्यांना निरस वाटते, म्हणून मुलांचे पूर्वानुभव जागृत करून त्यांच्यामध्ये ज्ञानाची निर्मिती करणे आवश्यक आहे. यासाठी अध्यापनाची पध्दत विद्यार्थी केंद्रीत करून विद्यार्थ्यांचा ज्ञानरचनावादी दृष्टीकोन निर्माण करणे आवश्यक आहे. बहुमाध्यम उपागमाचा वापर केल्यास विद्यार्थ्यांना ज्ञान चांगले मिळेल, मिळालेले ज्ञान दिर्घकाळापर्यंत विद्यार्थ्यांच्या स्मरणात राहू शकते व त्यांच्या ज्ञानाची रचना चांगली होवू शकते.

बहुमाध्यमांचा वापर अनेक क्षेत्रांमधेहोत आहे. यामुळे त्या त्या क्षेत्रामध्ये चांगली प्रगती झाली आहे. अशा माध्यमांचा वापर आपण शिक्षणामध्ये केलातर शिक्षणामधे अमूलाग्र बदल घडेल. विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तीमत्वाचा सर्वंकष परिपोषहोण्यासाठी वर्गामधे बहुमाध्यम उपागमाचा वापर केल्यास अध्यापन प्रभावी होते. कोठारी आयोगाने आपल्या अहवालात स्पष्ट केल्याप्रमाणे, "देशाचे भवितव्य शेवटी शिक्षणाच्या गुणवत्तेवरच अवलंबून असते." कोणत्याही प्रकारची उपेक्षा किंवा उदासीनता देशातील लोकशाहीला घातकठरेल असाही इशारासूचित केला आहे.

मनुष्य आपल्या अनुभवांद्वारे स्वतःच्या ज्ञानाची रचना करत असतो. यामुळे विद्यार्थ्यांच्या मानस प्रतिमांशी जुळविणारी प्रक्रियातयार करण्यासाठी बहुमाध्यम उपागमांचा वापर महत्वाचा आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांची स्वतःची शिकण्याची मानसिकतयारीहोते आणि यातूनच जास्तीत जास्त कर्मेंद्रियांचा आणि ज्ञानेंद्रियांचा वापर होतो व विद्यार्थी शिकण्याकडे आकर्षित होतो. त्याचबरोबर त्यांच्यामधे नवनवीन आव्हाने पेलण्याचे सामर्थ्य येते आणि यासाठी बहुमाध्यम उपागमांतून विद्यार्थ्यांना संधी पुरविणे आवश्यक आहे.

प्रस्तावना :

अध्यापनाचे मुख्य काम म्हणजे विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी प्रवृत्त करणेहोय. जे अध्यापन विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी प्रवृत्त करतेते यशस्वी अध्यापन होय. जागतिकीकरणाच्या स्पर्धेत टिकून राहण्यासाठी नाविन्यपूर्ण बदल स्विकारणे गरजेचे आहे. प्रत्येक विद्यार्थी वेगवेगळ्या पध्दतीने व गतीने शिकत असतो. विद्यार्थी निरनिराळ्यातऱ्हेची कौशल्ये, वेगवेगळ्या प्रकारचे ज्ञान, विविध गोष्टींचे आकलन इत्यादी साध्य होण्यासाठी एकाच मार्गाचा अवलंब न करताविविध प्रकारांनीतो प्रयत्न करत असतो. वर्गात जे शिकविले जाते त्यात समाविष्ट होणाऱ्या विविध गुणधर्मांचातो स्विकार करत असतो.

विद्यार्थ्यांना अध्यापन करताना विविध माध्यमांचा वापर करावा हे सांगताना मार्शल मॅकलम म्हणतात-"माध्यम म्हणजे मानवाच्या इंद्रियांचे विस्तारीकरण व अत्याधुनिक माध्यमेही मानवी मज्जा संस्थेचे विस्तारीकरण आहे. "तसेच माध्यमाबद्दल "Medium is the message." असे म्हटले आहे.

गरज

बहुमाध्यम उपागम हे अध्ययन प्रभावी होण्यासाठी गरजेचे आहे. आज ज्ञानाचा प्रस्फोट झाला आहे. प्रत्येकास वेगळे कांहीतरी हवे असते. यासाठी नवीन तंत्र, नवीन कार्यनीती असणे गरजेचे आहे.

महत्व

१) माध्यमिक शाळेतील शिक्षकांचा बहुमाध्यमांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन व वापर करण्याची क्षमता समजेल.
२) अध्यापकामध्येबहुमाध्यमाविषयी जाणीव जागृती निर्माण होईल व त्यांना निश्चीत दिशा मिळेल.
३) बहुमाध्यम उपागम वापरताना येणाऱ्या अडचणी सोडवण्यासाठीदिशा मिळेल.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

१) बहुमाध्यम उपागमाचा वापर करण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या साहित्याची उपलब्धता पाहणे.
२) शिक्षक बहुमाध्यम उपागमाचा वारंवार उपयोग करतात काहे पाहणे.
३) बहुमाध्यम उपागमाचा वापर करताना येणाऱ्या समस्यांवर उपाय सुचविणे.

नमुना निवड :

माढा शहरातील सन २०१८-२०१९ या शैक्षणिक वर्षामध्येचार शाळांची निवड केलेली आहे.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur.

Special Issue Theme :- Covid 19 , Online Education & National Education Policy 2020
(Special Issue No.99) ISSN 2349-638x Impact Factor 7.149
23rd oct. 2021

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील माध्यमिक शिक्षकाची भूमिका

प्रा. हरिचंद्र आदिनाथ इंगळे
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा ता. माढा जि. सोलापूर

डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांनी भारताला महासत्ता बनवण्याचे स्वप्न पाहिले. त्यांच्या मतानुसार भारत केवळ अस्त्र आणि शस्त्रांच्या बाबतीत सामर्थ्य संपन्न होऊन चालणार नाही तर पूर्ण लोकसंख्या ही ज्ञानी व साक्षर झाली पाहिजे. तरच भारत देश आत्मनिर्भर बनेल. या भारताच्या मिसाईल मॅनच्या विचारांचा प्रयत्न २०२० च्या नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये येत आहे. ३४ वर्षांच्या प्रतीक्षेनंतर के कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली ९ सदस्यांच्या समितीने जुलै २०२० रोजी धोरणाचा मसुदा तयार केला २९ जुलै ला मंजूर केलेल्या शिफारशी सकृतदर्शनी असल्यातरी स्वागतार्ह आहेत.

२०२० च्या NEP नुसार स्मरणावर भर न देता आकलनावर भर दिला आहे. शिक्षकांची भूमिका understanding level व Reflecting level या स्तरावर अध्यापन करण्याची आहे. सदर धोरणामध्ये केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाचे नामकरण शिक्षण मंत्रालय, बोर्ड फक्त १२ वा ला, दहावी मंडळ, M.Phil रद्द मातृभाषेतुन शिक्षण ९ वी ते १२ वी च्या सत्र परिक्षा, उच्च शिक्षणातही सुधारणा, सर्व सरकारी, खाजगी मान्यताप्राप्त संस्थासाठी समान नियम, मल्टीडिसिप्लनरी अभ्यासक्रम, बहुभाषिक शिक्षण विद्यार्थ्यांचे प्रगतीपुस्तक बदलून स्वमुल्यमापन सर्वांसाठी एकच सामायिक प्रवेश परीक्षा, नाविण्यपुर्ण अध्यापनपध्दती शिक्षक सक्षमीकरणाचा समूह, ५+३+३+४ आकृतीबंध,व्यक्तीगत शैक्षणिक कार्यक्रम बक्षीस योजना आंतरविद्याशाखीय विचारांना प्राधान्य शिक्षणात तंत्रज्ञानाचा वापर, Indian sign language या शिफारशी करण्यात आल्या. NEP २०२० नुसार शिक्षकाने स्वत:मध्ये बदल करण्याची व वेगळ्या भूमीकेची आवश्यकता आहे.

संशोधनाची गरज :-

NEP २०२० नुसार माध्यमिक शिक्षकांनी दृष्टीकोनाचा स्वीकार कितपत केला आहे आपल्या भूमिकेमध्ये काय बदल केला आहे यासाठी सदर संशोधन हाती घेतले. आहे सदर संशोधनाच्या माध्यमातुन NEP २०२० च्या नुसार माध्यमिक शिक्षणासंबंधीच्या नाविन्यपुर्ण गोष्टीचे प्रशिक्षण शिक्षकांना देण्यासाठी संशोधनाची गरज आहे. माध्यमिक शिक्षणासंबंधी भविष्यातील शिक्षणाची माहिती माध्यमिक शिक्षकांना देण्यासाठी सदर संशोधन गरजेचे आहे.

महत्व :-

सदर संशोधन माध्यमिक शिक्षणाच्या दृष्टीने नवीन काय बदल केले आहेत.हे माहित होण्यासाठी महत्वाचे आहे.

संशोधन समस्या :-

नवीन राष्ट्रिय शैक्षणिक धोरणातील माध्यमिक शिक्षकाची भुमिका

उद्दिष्टे :-

१) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मधील धोरणाचा अभ्यास करणे.
२) एनईपी २०२० नुसार माध्यमिक शिक्षकांच्या भुमिकेचा अभ्यास करणे.
३) एनईपी २०२० बाबत माध्यमिक शिक्षकांचा अधिक सकारात्मक दृष्टिकोन होण्यासाठी अनुरुप शिफारशी सुचविणे.

संशोधनाची कार्यपध्दती :- सदर संशोधनात वर्णनात्मक संशोधनातील सर्वेक्षण पध्दतीचा वापर केला आहे.

नमुना निवड :-

सदर संशोधनात असंभाव्यत्तेर आधारीत सहेतुक नमुना निवड पध्दतीच्या आधारे महाराष्ट्रातील सोलापूर जिल्हयाची निवड करण्यात आली आहे. सोलापूर जिल्ह्यातील ५ तालुक्याची सहेतुक नमुना निवड पध्दतीने निवड करण्यात आली आहे. प्रत्येक तालुक्यातील ४० असे २०० माध्यमिक शिक्षकाची नमुना निवड करण्यात आली आहे. सदर संशोधनासाठी प्रश्नावली गुगल फॉर्म पध्दतीने भरून घेण्यात आली.

साधने तंत्रे :- सदर संशोधनात प्रश्नावली व शेकडेवारी या साधनाचा वापर करण्यात आला आहे.

माध्यमिक शिक्षकांच्या प्रश्नावलीवरुन प्राप्त निष्कर्ष :-

१) एनईपी २०२० मधील विविध शिफारशीची ८०% शिक्षकांना माहिती होती.
२) एनईपी २०२० मधील ५+३+३+४ या आकृती बंधाची माहिती ७५% शिक्षकांनी घेतली आहे.
३) व्हर्च्युअल प्रयोगशाळेसाठी दीक्षा या प्लॅटफॉर्मची माहिती ४५% माध्यमिक शिक्षकांनी घेतली आहे.
४) एका भाषिकत्वाकडुन बहुभाषीकत्वाकडे हा दृष्टिकोन ७०% शिक्षकांनी स्वीकारला आहे.
५) विद्यार्थ्यांसाठी मुल्यमापनामध्ये प्रगती पुस्तक बदलुन स्वमुल्यमापन पध्दतीचा स्वीकार ८०% शिक्षकांनी केला आहे. एनईपी नुसार बहुआयामी शिक्षकांची माहिती ७०% शिक्षकांनी हाती घेतली आहे.
६) विद्यार्थ्यांना तांत्रीक ज्ञान देवून ऑनलाईन अध्ययन अध्यापन करण्याची तयारी ७०% शिक्षकांना आहे.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

कोविड -19 नंतर प्रत्यक्ष शाळा भरल्यानंतर आलेल्या अडचणींचा अभ्यास व उपाय

प्रा. हरीचंद्र आदिनाथ इंगळे
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा

प्रस्तावना :-

कोरोना व्हायरस हा WHO ने साथीचा रोग जाहीर केला आहे. कोविड-19 या विषाणूमुळे सर्व जग त्रस्त झाले आहे. 12 जानेवारी 2020 रोजी कोविड-19 विषाणू जाहीर केला व दिनांक 13 जानेवारी 2020 रोजी चीनच्या बाहेर दुसऱ्या देशात थायलंड मध्ये पहिला कोविड पेशंट सापडला. 30 जानेवारी 2020 रोजी WHO च्या अहवालानुसार जगात 18 देशात मिळून 7818 केसेस सापडल्या. भारतामध्ये 2 जानेवारी 2020 रोजी केरळमध्ये पहिला पेशंट सापडला व हळूहळू संख्या वाढतच गेली. यावर काही नियंत्रण ठेवण्याच्या हेतूने सगळीकडे बंद पुकारला गेला शिक्षण क्षेत्रात याला पर्याय म्हणून सर्व शैक्षणिक संस्था, विद्यापीठे, सामाजिक संस्था अशा अनेक स्तरावर ऑनलाईन शिक्षण सुरु झाले. त्यामुळे " शाळा बंद शिक्षण सुरु" ही संकल्पना पुढे आली. याच कालावधीत शिक्षणाशी संबंधीत व्हिडिओ प्रकाशित झाल्यामुळे सर्वसामान्य बुध्दीमत्ता असणाऱ्यांची सोय झाली. खरे पाहता आपण पर्याय म्हणून ऑनलाईन शिक्षण चालु केले. पण त्याचा दुष्परिणाम ही मोठ्या प्रमाणात झाला आहे हे आपणाला शाळा सुरु केल्यानंतर दिसु लागले आहे. शिक्षणाच्या प्रवाहातून बाजुला गेलेल्या विद्यार्थ्यांना पुन्हा - पुन्हा अभ्यास समजावून सांगावा लागणार आहे. आकलनशक्ती, एकाग्रता व स्मरणशक्ती वाढविण्यासाठी वाचनाचा, लेखनाचा वेग वाढविण्यासाठी शिक्षकाला तत्पर राहून पुन्हा - पुन्हा प्रयत्न करावे लागणार आहेत. Online शिक्षणामध्ये मिळेल तेवढा वेळ शिकविण्यामध्ये जात होता. यामुळे प्रकटवाचनाकडे दुर्लक्ष झाले आहे. राज्यातील 4 ऑक्टोबर पासुन शाळा सुरु झाल्या आणि ह्या समस्या शाळामधून प्रखरतेने जाणवू लागल्या.

- **संशोधनाची गरज आणि महत्व :-**

कोरानाच्या महामारीमुळे अनेकाच्या जीवनशैलीमध्ये खूप मोठा फरक जाणवू लागला. शिक्षणक्षेत्रात ऑनलाईन क्रांतीचा उगम झाला. त्याचबरोबर विद्यार्थ्यांना तांत्रीक ज्ञान मिळून मोबाईल, लॅपटॉप हाताळण्याचे तंत्र अवगत झाले. मात्र ऑनलाईन च्या शिक्षणाबरोबर विद्यार्थ्यांची डोळ्यांची नजर कमजोर झाली त्याचबरोबर वाचन व लेखन कौशल्यांना बगल दिल्याने अनेक समस्या जाणवू लागल्या. काही विद्यार्थी ऑनलाईन शिक्षणात सक्रीय होते. त्यांची फारशी अडचण जाणवत नाही. लॉकडाऊनमुळे वाचन लेखनासंबंधी समस्या, एकाच ठिकाणी बसायचे कसे? जोडशब्द ओळखायचे कसे? वर्गात पूर्ण वेळ बसुन मन कसे एकाग्र करायचे? तसेच लॉकडाऊन नंतर अध्ययन अध्यापनाची स्थिती काय आहे? विद्यार्थ्यांची मानसिकता कशी आहे? या सर्व प्रश्नांचा अभ्यास करणे गरजेचे आणि महत्वाचे वाटले. त्यामुळे संशोधकाने प्रस्तुत संशोधन समस्येची निवड केली आहे.

- **संशोधन समस्या :-**

कोविड -19 नंतर प्रत्यक्ष शाळा भरल्यानंतर आलेल्या अडचणींचा अभ्यास व उपाय.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

समस्येतील तांत्रीक शब्दांच्या व्याख्या :-

1) **कोविड -19** — कोरोना व्हायरस रोग 2019 (कोविड -19) हा एक अति संसर्गजन्य रोग आहे. जो गंभीर तीव्र श्वसन सिंड्रोम- संबंधित कोरोना व्हायरस अथवा (एसएआरएस कोव्ह -2) (SARS- Cov-2) या नावाच्या नवीन विषाणू द्वारे होतो.

2) **प्रत्यक्ष शाळा** - कोणत्याही ऑनलाईन माध्यमाचा वापर न करता विद्यार्थी शाळेत हजर राहतो. म्हणजे प्रत्यक्ष शाळा होय.

3) **अडचणी :-** ऑफलाईन शिक्षणात जाणवणाऱ्या समस्या म्हणजे अडचणी होय.

संशोधनाची उद्दिष्टे :-

1) लॉकडाऊन नंतर ऑफलाईन शिक्षणातील अध्ययन – अध्यापनाच्या सद्यस्थितीचा अभ्यास करणे.
2) लॉकडाऊन नंतर ऑफलाईन शिक्षणात अध्ययन - अध्यापनात जाणवणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास.
3) लॉकडाऊन नंतर ऑफलाईन शिक्षणातील अडचणींवर शिफारशी सुचविणे.

संशोधनाची कार्यपध्दती :-

1) **संशोधन पध्दती :-** प्रस्तुत संशोधनात सद्यस्थितीच्या अडचणीचा अभ्यास करायचा असल्यामुळे वर्णनात्मक संशोधन पध्दती निवडण्यात आली.

2) **नमुना निवड :-** सोलापूर जिल्ह्यातील माढा तालुक्यातील प्राथमिक आणि माध्यमिक शाळेतून अनुक्रमे 50-50 शिक्षकाची व 100-100 विद्यार्थ्यांची सहेतुक नमुना निवड पध्दतीने नमुना निवड करण्यात आली.

3) **साधने आणि तंत्रे :-** प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रश्नावली भरून दिलेल्या माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी शेकडेवारी या साधनांचा वापर केला व अर्थनिर्वचन करून अंतिम निष्कर्ष काढण्यात आले.

प्रमुख निष्कर्ष :- प्रतीसादकाकडून प्राप्त माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करून पुढील निष्कर्ष प्राप्त झाले.

1) 90% विद्यार्थ्यांना वयोगटानुसार क्रमीक इयत्तेमधील ज्ञान प्राप्त झाले नाही.
2) Online अध्यापनामुळे 65% विद्यार्थ्यांची लेखनाची सवय मोडली.
3) प्रकटवाचनाच्या अभावामुळे 75% विद्यार्थ्यांच्या वाचनाच्या सवयी मोडून जोडशब्द, अवघड शब्द विद्यार्थ्यांना क्रमीक इयत्तेमधील उच्चारता येत नाहीत.
4) 69% विद्यार्थ्यांना वर्गामध्ये पूर्णवेळ बसण्याची सवय सुटली आहे.
5) शाळा बंद झाल्यामुळे विद्यार्थ्यांची आकलन क्षमता कमी झाली आहे.
6) Online शिक्षणाच्या बाहेर पडलेल्या विद्यार्थ्यांची शब्दांची, अक्षरांची ओळख पुसली आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांची एकाग्रता पुसली आहे.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur.

7) विद्यार्थी शालेय प्रवाहापासून दूर गेल्याने अंकगणिताची आकडेमोडीची, भौमितीक आकृत्यांचा, पाढ्यांचा विसर पडला आहे.

8) वाचन कमी झाल्यामुळे शब्दसंग्रह कमी झाला आहे शिवाय अभ्यासामधील संकल्पना स्पष्ट झाल्या नाहीत.

9) Online चाचण्या सोडविणे, घरी अभ्यासक्रमाची उजळणी करणे, परिक्षा नसल्याने अभ्यासही व्यवस्थित न करणे यामुळे विद्यार्थी निष्क्रीय बनला आहे.

शिफारशी :-

1) शब्दांची, अंकांची अक्षरांची ओळख पुसल्याने विद्यार्थ्यांना प्रवाहामध्ये आणण्यासाठी शिक्षकांना खुप परिश्रम घ्यावे लागणार आहेत.

2) ग्रहपाठ देऊन वर्गात प्रकटवाचन करायला सांगून विद्यार्थ्यांचा लिखाणाचा व वाचनाचा वेग वाढवावा.

3) विद्यार्थ्यांना जास्तीत जास्त वर्गामध्ये कृतीशील ठेवून त्यांची आकलनशक्ती एकाग्रता व स्मरण कृतीयुक्त प्रकल्प घ्यावेत.

4) दैनंदिन आठ तासिकेमध्ये विद्यार्थ्यांना सतत बसवून न ठेवता गट पाडून त्यांना वेगवेगळ्या कृतीयुक्त प्रकल्प घ्यावेत.

5) वर्ग निर्जंतुकीकरण व्हावे म्हणून काही तास वर्गाच्या बाहेर क्रिडांगणातील झाडाखाली स्वच्छ हवेत घ्यावेत.

6) विद्यार्थ्यांचे गट पाडून ठरावीक वेळेत वाचनालय, प्रयोगशाळा, भूगोल कक्षात पाठवावे.

संदर्भग्रंथ :-

1) भिताडे वि.रा. (2006) – शैक्षणिक संशोधन पध्दती : नित्य नुतन प्रकाशन पुणे.

2) डॉ. दुनाखे अरविंद (2006) शालेय व्यवस्थापन, प्रशासन संघटन व नियोजन, नित्य नुतन प्रकाशन पुणे.

3) डॉ. के.यु. घोरमोडे (2009), उद्योन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षण, विद्या प्रकाशन, सोलापूर.

4) WWW. Education.Gov.in.

ISSN 2349-638X
www.aiirjournal.com

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

VOLUME - XI, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2022
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.306 (www.sjifactor.com)

३. संमिश्र शिक्षण हीच भविष्याची दिशा

इंगळे हरिचंद्र आदिनाथ
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा.

प्रस्तावना

संमिश्र शिक्षण पध्दती ही बदलत्या काळाबरोबर अवलंबलेली महत्वाची शिक्षण पध्दती आहे. ऑनलाईन आणि ऑफलाईन यांचे सुयोग्य मिश्रण असलेली पध्दत म्हणजे संमिश्र शिक्षणपध्दती होय. Blended Learning ही भविष्यातील महत्वाची शिक्षण पध्दत ठरेल. करोनाच्या परिस्थती मध्ये सरकारने ऑनलाईन शिक्षणाला परवानगी दिली. ऑनलाईन उपक्रम सुरु देखील केले. बहुसंख्य शाळांनी झूम किंवा गुगल मीट यासारखे तंत्रज्ञान वापरुन ऑनलाईन शिक्षण चांगल्या पद्धतीने दीले. शिक्षक आणि विद्यार्थींचा व्हिडीओ कॉल सेटअप करणे आणि त्यात शिक्षकांनी वर्गात बोलतात, त्याचप्रमाणे बोलून शिकवणे अशी सध्याच्या बहुसंख्य ऑनलाईन वर्गाची परिस्थिती दिसत आहे. काही कल्पक शिक्षक आपल्या लेक्चरचे पॉवरपाईट प्रेझेंटेशन करुन ते व्हिडीओ कॉलवर दाखतात आणि विषय समजवून सांगतात काही शिक्षक फळा समोर ठेवून त्यावर वर्गात शिकवत असल्यासारखे खडूने मुद्दे लिहून शिकवतात. तर काहीजण नुसतच व्हिडीओ कॉलवर बोलल्यासारखे बोलतात, अर्थात शिक्षकांचा काही दोष नाही. कारण सर्व प्रशिक्षण हे वर्गात शिकवण्याच्या दृष्टिने झालेले असताना आणि वर्गात शिकवण्याचा अनुभव असताना अचानक ऑनलाईन अध्यापन करावे लागणे हा त्यांच्यासाठी प्रचंड मोठा बदल होता.

ऑनलाईन अध्ययनाचे परंपारिक अध्ययन अध्यापन प्रक्रियेच्या वर्गातील कृतीसाठी नियोजनबद्ध व अध्यापनशास्त्राच्या दृष्टिने महत्वपूर्ण असे केलेले एकात्मीकरण म्हणजे संमीश्र शिक्षण होय.

ऑनलाईन आणि समोरासमोरच्या अध्ययन परिस्थितीसाठीच्या अध्ययन अनुभवांचे विचारपुर्वक एकात्मीकरण करणारा विद्यार्थी केंद्री दृष्टिकोन म्हणजे संमीश्र शिक्षण होय.

वरील सर्व व्याख्यांचा विचार करता संमीश्र अध्ययनासाठी पारंपारीक अध्ययन व संमीश्र अध्ययन पध्दतीचे व्यवस्थित अर्थपूर्ण एकात्मिकीकरण करणे आवश्यक आहे. संमीश्र शिक्षण पध्दती ही पारंपारीक अध्ययनामध्ये एकजीव होणे आवश्यक आहे. या अध्यापनामध्ये विद्यार्थ्यांच्या कृतीला वाव देऊन विद्यार्थ्यांना सतत कृतीशील ठेवणे अपेक्षित आहे.

यापुढे शिक्षकांनी वर्गात विद्यार्थ्यांचे अध्ययन अनुभव वाढविण्यासाठी नवनवीन सोशल नेटवर्कींगचे अॅप्लीकेशन समावेश करण्यावर संमीश्र अध्ययनात भर दिलेला आहे. यात व्हिडीओ कॉन्फसरिंग, चॅट रुम, न्युज फोरम, ई मेल, व्हॉटसअॅप, फेसबुक, मोड्युल इ. विचार करणे आवश्यक आहे.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Suratha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

संमीश्र अध्ययनासाठी आवश्यकता

1. आशयाला अनुसरुन ऑनलाईन अध्ययनाची निवड करणे.
2. योग्य संसाधनाचा वापर करणे.
3. शाळेला आवश्यक असणाऱ्या साधनांची जमवाजमव करणे व प्रशिक्षकाची नेमणुक करणे
4. शाळेमध्ये वातावरण निर्मिती करणे.
5. विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांना योग्य प्रशिक्षण देणे.
6. अभ्यासक्रमाचे ध्येय व उद्दिष्टे परिणामकारक साध्य करता येतात. वैयक्तिक अध्ययनप कृतीचा समावेश करण्याची संधी मिळते.
7. शिक्षक व विद्यार्थी आंतरक्रिया वाढते तसेच त्यांच्यामधील परस्पर संबंध दृढ होण्यास मदत होते.
8. विद्यार्थी सहभाग वाढून तो सतत व्यस्त राहण्यास मदत होते.
9. विद्यार्थी स्वतःचे कार्य योग्य पध्दतीने पुर्ण करतो.
10. विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनात प्रगती होते. विद्यार्थ्यांच्या चिकित्सक विचार, समस्या विमोचन आणि सैध्दातिक भागाचे वास्तव इ. कौशल्यांचा विकास होतो.
11. शिक्षकांचा दृष्टिकोन बदलण्यास या संमीश्र अध्ययनामुळे फार मोठी मदत होते.
12. विद्यार्थ्यांना सतत शिक्षकांच्या व इतर विद्यार्थ्यांच्या संपर्कात रहावे लागते.
13. माहितीचे आदान प्रदान करण्यामुळे तसेच सतत संपर्कात रहावे लागत असल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या तंत्रज्ञान वापरण्याच्या कौशल्यात वाढ होते.
14. काही विद्यार्थी समोरासमोर स्वतःचे मत मांडण्यास असमर्थ असल्यामुळे ऑनलाईन पध्दतीमुळे ते विद्यार्थी न घाबरता आपले मत मांडू शकतात. त्यामुळे असे विद्यार्थी शिक्षणाच्या मुळ प्रवाहात येतात. त्यांची भिती नष्ट होऊन त्यांच्या मध्ये आत्मविश्वास निर्माण होतो.

संमीश्र अध्ययनाच्या मर्यादा

1. निश्चित अशा वर्गाध्यापनाची व ऑनलाईन अध्ययनाची संरचना नाही.
2. उच्चप्रतीची स्वयंशिस्त् व स्वनिर्देशनाची आवश्यकता असते. ज्या विद्यार्थ्यांकडे ती नसते ते अध्ययनात मागे पडतात.
3. पोषक वातावरण प्रत्येकाकडे उपलब्ध असेलच असे नाही.
4. तंत्रज्ञान वापरात अनेक अडचणी येत असतात.
5. विद्यार्थ्यांचा टाईमपास होण्याची शक्यता असते.
6. विद्यार्थ्यांना चुकीचे मार्गदर्शन मिळाले तर विद्यार्थ्यांचा मार्ग भरकटण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur

ऑनलाईन जगातील रिसोर्सेस

खरेतर कोणताही विषय शिकण्यासाठी आजच्या ऑनलाईनच्या जगात युट्युबचे व्हिडीओ, विकीपीडीया सारखे माहितीचे संग्रह, ब्लॉग्ज, वेगवेगळ्या वेबसाईटस् फेसबुक, टेलीग्राम, इंस्टाग्राम, Educational Apps असे बरेचसे रिसोर्सेस मुलांना उपयोगी पडत आहेत. आशा या ऑनलाईन माध्यमाचा उपयोग करुन अध्ययन पाठ्यपुस्तकापलीकडे नेण्याचा प्रयत्न होणे गरजेचे आहे.

सरकारची भुमिका व उपक्रम आणि धोरणे

केंद्र सरकारने ई लर्निंग साठी स्वयंम नावाचे अॅप आणि त्यामागे असलेले शैक्षणिक साहित्य निर्माण करणारी मोठी परिसंस्था सरकारने उभी केली आहे. AICTE, NCERT, UGC यासारख्या राष्ट्रिय पातळीवरच्या 9 संस्था मध्ये समन्वय साधून 'स्वयम' या एका व्यवसपीठावर शैक्षणिक साहित्य उपलब्ध करुन दिले आहे. मानवसंसाधन विकास खात्याचा ही ई लर्निंगसाठी महत्वकांक्षी प्रकल्प आहे. राष्ट्रिय मुक्त विद्यालय शिक्षा संख्या द्वारे अनेक पारंपारिक किंवा व्यावसायिक शिक्षणाचे अभ्यासक्रम ऑनलाईन चालवले जात आहेत.

भविष्यातील संमिश्र शिक्षण

कोव्हीड - 19 च्या काळात ऑनलाईन ही काळाची गरज होती. ऑनलाईन शिक्षणाने अत्यंत कमी खर्चात प्रत्येक विद्यार्थ्या पर्यंत पोहोचू शकेल. मात्र ऑनलाईन शिक्षणाच्या काही मर्यादामुळे पारंपारिक शालेय शिक्षण आणि शाळांना तो संपुर्ण पर्याय येऊनच शिकावे लागतात. त्यासाठी शाळांसारख्या संख्यामध्ये एकत्र येणे आशा दोन्ही पध्दतीचा वापर येणाऱ्या काळात करावा लागेल. त्याचबरोबर मुल्यमापनाच्या पध्दतीमध्ये प्रमाणीकरण करून त्या ऑनलाईन पध्दतीने राबवल्या तर देशातल्या कोणलाही कुठुनही हव्या त्या अभ्यासक्रमाची परिक्षा देता येणे शक्य होईल.

संमिश्र अध्यापन पध्दत एखादे व्हीडीओ कॉन्फरन्सिंग सॉफ्टवेअर वापरुन अध्यापन करणे याला संमिश्र शिक्षण म्हणता येणार नाही. एखादा विद्यार्थी शिक्षकांनी विचारलेल्या प्रश्नावर मोबाईल वापरुन उत्तरे देत असेल किंवा शिक्षक डीजीटल बोर्डवर आकृती काढत आहे आणि विद्यार्थी वहीत उतरवत आहे याला सुध्दा संमीश्र शिक्षण म्हणता येणार नाही.

पण जर शिक्षकांनी एखादा चित्रपट किंवा माहितीपट घरी बघायला सांगितला आणि वर्गात आल्यावर विद्यार्थ्यांनी त्यातील घटनांवर शिक्षकांबरोबर अन्य विद्यार्थ्यांबरोबर चर्चा करुन त्यातील बारकावे समजून घेतले तर ते खऱ्या अर्थानी संमिश्र शिक्षण झाले विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षणाचा वेळ, ठिकाण, वेग, आणि मार्ग यावर अधिक नियंत्रण प्रदान करुन शिकवणे हा संमिश्र पध्दतीमधील सगळ्यात मोठा फायदा आहे. यामध्ये दोन पध्दती वापरता येऊ शकतात.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

ऑनलाईन जगातील रिसोर्सेस

खरेतर कोणताही विषय शिकण्यासाठी आजच्या ऑनलाईनच्या जगात युट्युबचे व्हिडीओ, विकीपीडीया सारखे माहितीचे संग्रह, ब्लॉग्ज, वेगवेगळ्या वेबसाईटस् फेसबुक, टेलीग्राम, इंस्टाग्राम, Educational Apps असे बरेचसे रिसोर्सेस मुलांना उपयोगी पडत आहेत. आशा या ऑनलाईन माध्यमाचा उपयोग करुन अध्ययन पाठ्यपुस्तकापलीकडे नेण्याचा प्रयत्न होणे गरजेचे आहे.

सरकारची भुमिका व उपक्रम आणि धोरणे

केंद्र सरकारने ई लर्निंग साठी स्वयंम नावाचे अॅप आणि त्यामागे असलेले शैक्षणिक साहित्य निर्माण करणारी मोठी परिसंस्था सरकारने उभी केली आहे. AICTE, NCERT, UGC यासारख्या राष्ट्रिय पातळीवरच्या 9 संस्था मध्ये समन्वय साधून 'स्वयम' या एका व्यवसपीठावर शैक्षणिक साहित्य उपलब्ध करुन दिले आहे. मानवसंसाधन विकास खात्याचा ही ई लर्निंगसाठी महत्वकांक्षी प्रकल्प आहे. राष्ट्रिय मुक्त विद्यालय शिक्षा संख्या द्वारे अनेक पारंपारिक किंवा व्यावसायिक शिक्षणाचे अभ्यासक्रम ऑनलाईन चालवले जात आहेत.

भविष्यातील संमिश्र शिक्षण

कोव्हीड - 19 च्या काळात ऑनलाईन ही काळाची गरज होती. ऑनलाईन शिक्षणाने अत्यंत कमी खर्चात प्रत्येक विद्यार्थ्या पर्यंत पोहोचू शकेल. मात्र ऑनलाईन शिक्षणाच्या काही मर्यादामुळे पारंपारिक शालेय शिक्षण आणि शाळांना तो संपुर्ण पर्याय येऊनच शिकावे लागतात. त्यासाठी शाळांसारख्या संख्यामध्ये एकत्र येणे आशा दोन्ही पध्दतीचा वापर येणाऱ्या काळात करावा लागेल. त्याचबरोबर मुल्यमापनाच्या पध्दतीमध्ये प्रमाणीकरण करून त्या ऑनलाईन पध्दतीने राबवल्या तर देशातल्या कोणलाही कुठुनही हव्या त्या अभ्यासक्रमाची परिक्षा देता येणे शक्य होईल.

संमिश्र अध्यापन पध्दत एखादे व्हीडीओ कॉन्फरन्सिंग सॉफ्टवेअर वापरुन अध्यापन करणे याला संमिश्र शिक्षण म्हणता येणार नाही. एखादा विद्यार्थी शिक्षकांनी विचारलेल्या प्रश्नावर मोबाईल वापरुन उत्तरे देत असेल किंवा शिक्षक डीजीटल बोर्डवर आकृती काढत आहे आणि विद्यार्थी वहीत उतरवत आहे याला सुध्दा संमीश्र शिक्षण म्हणता येणार नाही.

पण जर शिक्षकांनी एखादा चित्रपट किंवा माहितीपट घरी बघायला सांगितला आणि वर्गात आल्यावर विद्यार्थ्यांनी त्यातील घटनांवर शिक्षकांबरोबर अन्य विद्यार्थ्यांबरोबर चर्चा करुन त्यातील बारकावे समजून घेतले तर ते खऱ्या अर्थाने संमिश्र शिक्षण झाले विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षणाचा वेळ, ठिकाण, वेग, आणि मार्ग यावर अधिक नियंत्रण प्रदान करुन शिकवणे हा संमिश्र पध्दतीमधील सगळ्यात मोठा फायदा आहे. यामध्ये दोन पध्दती वापरता येऊ शकतात.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

संमिश्र शिक्षणाच्या पध्दती

सिंक्रोनस पध्दत | असिंक्रोन पध्दत

सिंक्रोनस पध्दत

यामध्ये शिक्षक विद्यार्थ्यांच्या समोरासमोर अध्यापन करत असतो.

असिंक्रोन पध्दत

यात शिक्षक प्रत्यक्षात विद्यार्थ्या असत नाही पण तरीही विद्यार्थी शिकत असतो. यात व्हिडीओ क्लीप बघणे, पोडकास्ट (ऑडिओ क्लीप) ऐकणे, Online चर्चा करणे, पुनरावलोकन, अन्वेषण करणे यावरुन विद्यार्थी शिकतो.

यामध्ये माध्यमापेक्षा शिक्षक कसा शिकवितो त्याची शिकण्याची पध्दत महत्वाची आहे. तंत्रज्ञानाच प्रभावी उपयोग करुन विद्यार्थ्यांना एकात्मिक शिक्षणाचा अनुभव देऊन शिकविणे हेच यापुढे शिक्षकाचे कौशल्य ठरणार आहे. वर्गात प्रत्यक्ष शिकवताना 70% सिंक्रोनस आणि 30% असिंक्रोन पध्दतीचा उपयोग तर ऑनलाईन मध्ये 30% सिंक्रोनस आणि 70% असिंक्रोन अवलंब करणे योग्य ठरेल. विद्यार्थी साधारणतः सहा टप्प्यामध्ये नविन विषय शिकतो

1. विषय संपादन करणे (Acquisition)
2. त्याबद्दल विविध ठिकाणी चौकशी करणे (Inquiry)
3. विषयाचा सराव करणे.
4. अन्य सहकार्याबद्दल चर्चा करणे.
5. सहकाऱ्याबरोबरच्या सहयोगातून विषय अजून खोलात समजवून घेणे.
6. शिकलेल्या विषयात नवीन काही तरी तयार करणे.

या सहाही टप्प्याचा समावेश संमिश्र शिक्षणात येतो. या पध्दती वापरुन मॉडेल्स पध्दती असावेत. जशा की स्टेशन रोटेशन, इंडिव्हिजुअल रोटेशन, फ्लीप्ड क्लासरुम, लॅब रोटेशन, प्लेक्स मॉडेल, आला कार्ट मोडेल, एनरीच्ड व्हर्च्युअल मॉडेल बरेच सॉफ्टवेअर टुल्स उपलब्ध आहेत. यावर जर चांगले काम झाले तर आज शिक्षणामध्ये जी मरगळ आली आहे ती जाऊन नावीन्यपूर्ण कल्पना आणि सर्जनशीलता वाढुन शिक्षण संस्थांना एक नवीन उजाळा मिळेल.

2020 चे नवीन शैक्षणिक धोरण

ऑनलाईन व नेहमीच्या शिक्षण पध्दतीचे एक संमीश्र रसायन महत्वाचे आहे. नवीन शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी आशा मिश्र धोरणाने अधिक चांगली होईल. पण त्यासाठी काही दशके लागतील. अशी भीती होती पण ऑनलाईन शिक्षण या कोरोनाच्या कालावधीत सर्वांनाच माहित झाले आहे.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

ऑनलाईन शिक्षणाचे क्रेडीट दुप्पट करण्याचा निर्णय UCG घेतला आहे. उच्च शिक्षणात आतापर्यंत 20% क्रेडिट हे ऑनलाईन शिक्षण देण्यात येत होते मात्र आता ते 40% इतके करण्यात येणार आहे. याबाबतचे राजपत्र नुकतेच जाहीर करण्यात आले आहे. हा अभ्यासक्रम विद्यार्थ्यांना स्वयंम या ऑनलाईन पोर्टलच्या माध्यमातुन पुर्ण करता येणार आहे. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने यासाठी तरुणांसाठी सक्रिय वेबआधारित ऑनलाईन अभ्यासक्रम श्रेयांक मार्गदर्शक अधिनियम 2021 प्रसिध्द केला आहे.

तंत्रज्ञानाची प्रगती झाली तसतशी अध्ययन अध्यापन प्रक्रिया प्रभावित केली आहे. भारतामध्ये शिक्षण प्रक्रियेला मोठ्या प्रमाणात सामोरे जावे लागत आहे. त्यावरील एक ठोस उपाय म्हणजे नवप्रवाहांचा वापर मोठ्या प्रमाणात करावा लागणार आहे. यासाठी संमीश्र अध्यापन महत्वाचा उपाय आहे.

संदर्भग्रंथ

1. भिंताडे वि.रा. (2006) - शैक्षणिक संशोधन पध्दती : नित्य नुतन प्रकाशन पुणे.
2. डॉ. दुनाखे अरविंद (2006) शालेय व्यवस्थापन, प्रशासन संघटन व नियोजन, नित्य नुतन प्रकाशन पुणे.
3. WWW. Education.Gov.in.
4. नानकर प्र.ल. वर्तमान शिक्षणातील विचारप्रवाह, फडके प्रकाशन.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

ISSN : 2455-6171

एक दुनिया एक परिवार

इंगळे हरिचंद्र आदिनाथ
अधिव्याख्याता, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा, ता माढा जि. सोलापूर

'वसुधैव कुटुंबकम्' एक संस्कृत सुभाषित है। जिसमे वसुधा का मतलब होता है पृथ्वी और कुटुंबकम् का मतलब होता है परिवार। इस तरह वसुधैव कुटुंबकम् का अर्थ होता है हमारी पृथ्वी सिर्फ एक परिवार है। वसुधैव कुटुंबकम् सनातन धर्म का मूल संस्कार तथा विचारधारा है। जो महा उपनिषद सहित कई ग्रंथों में लिपिबद्ध है। इसका अर्थ धरती ही परिवार है। यह भारतीय संसद के प्रवेश कक्ष मे भी अंकित है।

। अयं निज : परोवेति गणना लघु चेतसाम उदारचरितानां वसुधैव कुटुंबकम् ॥(महोपनिषद, अध्याय ६ मंत्र ७१)

हमारी प्राचीन भारतीय संस्कृति समूचे विश्व की संस्कृतियों मे सर्वश्रेष्ठ और समृध्द है। भारत विश्व की सबसे पुरानी सभ्यता का देश है। भारतीय संस्कृति के महत्वपूर्ण अंग, त्योहार, तहजीब, सभ्य संवाद, धार्मिक संस्कार, मान्यताएँ और मूल्य आदि है। अब जबकि हर एक की जीवन शैली आधुनिक हो रही है भारतीय लोग आज भी अपनी परंपरा और मूल्यों को बनाए हुए है। विभिन्न संस्कृति और परंपरा के लोगों के बीच की घनिष्ठता ने एक अनोखा देश 'भारत' बनाया है। हर भारतीय का कर्तव्य है कि वो अपनी भारतीय संस्कृति और उसके वैदिक ज्ञान का अंतरात्मा से अनुकरण करे जिससे की इस संस्कृति का और प्रचार-प्रसार हो, ये बढ़ती रहे तथा तेजस्वी रूप धारण करे। यह संस्कृति ज्ञानमय है और युक्तियुक्त कर्म करने की प्रेरणा देने वाली संस्कृति है। ये वो संस्कृति है जो मर्यादा पुरुषोत्तम श्री राम की अनुकरणीय और लीलापुरुषोत्तम श्री कृष्ण की अनुसरणीय शिक्षाओं की साक्षी है। भारतीय संस्कृति का अर्थ है, सर्वांगीण विकास, सबका विकास। भारतीय संस्कृति की आत्मा छुआछूत को नही मानती और ना ही हिंदू और मुसलमान के भेद को जानती है। यह प्रेमपूर्वक और विश्वास पूर्वक सबका आलिंगन करके, ज्ञानमय और भक्तिमय कर्मका अखण्ड आधार लेकर मांगल्य-सागर की ओर तथा सच्चे मोक्ष-सिन्धु की ओर ले जाने वाली संस्कृति है। भगवान ने इस इच्छा से हम मनुष्यों का निर्माण किया है कि हम सब उसकी इस सृष्टि को अधिक सुन्दर, अधिक सुखी, अधिक समृध्द और अधिक समुचित बनाने मे उसका हाथ बंटाये। अपनी बुद्धि, क्षमता और विशेषता से अन्य पिछड़े हुए जीवों की सुविधा का सृजन करे और परस्पर इस तरह का सद्व्यवहार करे जिससे इस संसार में सर्वत्र स्वर्गीय वातावरण दृष्टिगोचर होने लगे। ये वो संस्कृति है जो अधिकार से ज्यादा कर्तव्य पालन पर बल देती है। भारत देश और यहाँ की संस्कृति अनेक धर्मों को और उनकी शिक्षाओं को न केवल अपने मे संजोए हुए है अपितु इस देश ने या संस्कृति ने किसी भी धर्म को श्रेष्ठ या निम्न नही आंका भारतीय संस्कृति यथार्थ के बहुआयामी पक्ष को स्वीकार करती है तथा दृष्टिकोणें, व्यवहारों, प्रथाओं एवं संस्थाओं की विविधता का स्वागत करती है। यह एकरूपता के विस्तार के लिए विविधता के दमन की कोशिश नहीं करती। भारतीय संस्कृति का आदर्श - वाक्य अनेकता मे एकता एवं एकता मे अनेकता दोनो है। भारत एवं भारतीय संस्कृति वसुधैव कुटुंबकम् का भाव रखनेवाली संस्कृति है। भारतीय संस्कृति ने न केवल भारत को अपितु समूची धरा को सदैव एक कुटुंब (परिवार) माना है जबकि अन्य देशों ने भारत को केवल बाजार माना है। लेकिन ये संस्कृति और इस संस्कृति में रचे बसे लोग इतने उदार है कि हमने सदैव अन्य देशों की संस्कृतियों का दोनो बाहें फैलाकर स्वागत किया है। भारतीय संस्कृति के उपासकों की महान यात्रा अनादि काल से आरंभ हुई है। इस संस्कृति मे व्यास-वाल्मिकि, बुध्द - महावीर, शंकराचार्य - रामानुज, ज्ञानेश्वर - तुकाराम नानक-कबीर एवं महर्षि अरविंद जैसी महान विभूतियां हुई जिन्होंने इस संस्कृति को आगे बढ़ाया और समृध्द बनाया। आइए, हम सब अपने आपसी मतभेदों को दरकिनार कर इस पावन-यात्रा मे सम्मिलित हो। आज भारतीय संस्कृति के ये सारे सत्पुत्र हम सबको पुकार रहे है। यह पुकार जिसके हृदय तक पहुँचेगी और जो अपने राष्ट्र और उसकी संस्कृति की सेवा के लिए सजग हो जायेगा उसी का जीवन धन्य होगा।

संदर्भग्रंथ :

www.Gyansampada.baou.edu.in www. Bhangrabhuin.com

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

"माध्यमिक शाळेमध्ये बहुमाध्यम उपागमाच्या वापरात येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास"

प्रा. इंगळे हरिचंद्र आदिनाथ, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा
प्रा. काळे सारिका सुर्यकांत, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा

शिक्षणाचे व्यक्तीच्या जीवनात खुप महत्व आहे. चांगला नागरिक शिक्षणातून निर्माण होतो. यासाठी विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासातील मागासलेपणा दूरहोणे आवश्यक आहे. पारंपारिक अध्यापन विद्यार्थ्यांना निरस वाटते, म्हणून मुलांचे पूर्वानुभव जागृत करून त्यांच्यामध्ये ज्ञानाची निर्मिती करणे आवश्यक आहे. यासाठी अध्यापनाची पध्दत विद्यार्थी केंद्रीत करून विद्यार्थ्यांचा ज्ञानरचनावादी दृष्टीकोण निर्माण करणे आवश्यक आहे. बहुमाध्यम उपागमाचा वापर केल्यास विद्यार्थ्यांना ज्ञान चांगले मिळेल, मिळालेले ज्ञान दिर्घकाळापर्यंत विद्यार्थ्यांच्या स्मरणात राहू शकते व त्यांच्या ज्ञानाची रचना चांगली होवू शकते.

बहुमाध्यमांचा वापर अनेक क्षेत्रांमधेहोत आहे. यामुळे त्या त्या क्षेत्रामध्ये चांगली प्रगती झाली आहे. अशा माध्यमांचा वापर आपण शिक्षणामधे केलातर शिक्षणामधे अमुलाग्र बदल घडेल. विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तीमत्वाचा सर्वंकष परिपोषहोण्यासाठी वर्गामधे बहुमाध्यम उपागमाचा वापर केल्यास अध्यापन प्रभावी होते. कोठारी आयोगाने आपल्या अहवालात स्पष्ट केल्याप्रमाणे, "देशाचे भवितव्य शेवटी शिक्षणाच्या गुणवत्तेवरच अवलंबून असते." कोणत्याही प्रकारची उपेक्षा किंवा उदासीनता देशातील लोकशाहीला घातकठरेल असाही इशारासूचित केला आहे.

मनुष्य आपल्या अनुभवांद्वारे स्वतःच्या ज्ञानाची रचना करत असतो. यामुळे विद्यार्थ्यांच्या मानस प्रतिमांशी जुळविणारी प्रक्रियातयार करण्यासाठी बहुमाध्यम उपागमांचा वापर महत्वाचा आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांची स्वतःची शिकण्याची मानसिकतयारीहोते आणि यातूनच जास्तीत जास्त कर्मेंद्रियांचा आणि ज्ञानेंद्रियांचा वापर होतो व विद्यार्थी शिकण्याकडे आकर्षित होतो. त्याचबरोबर त्याच्यामधे नवनवीन आव्हाने पेलण्याचे सामर्थ्य येते आणि यासाठी बहुमाध्यम उपागमांतून विद्यार्थ्यांना संधी पुरविणे आवश्यक आहे.

प्रस्तावना :

अध्यापनाचे मुख्य काम म्हणजे विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी प्रवृत्त करणेहोय. जे अध्यापन विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी प्रवृत्त करतेते यशस्वी अध्यापन होय. जागतिकीकरणाच्या स्पर्धेत टिकून राहण्यासाठी नाविन्यपूर्ण बदल स्विकारणे गरजेचे आहे. प्रत्येक विद्यार्थी वेगवेगळ्या पध्दतीने व गतीने शिकत असतो. विद्यार्थी निरनिराळ्यातऱ्हेची कौशल्ये, वेगवेगळ्या प्रकारचे ज्ञान, विविध गोष्टींचे आकलन इत्यादी साध्य होण्यासाठी एकाच मार्गाचा अवलंब न करताविविध प्रकारांनीतो प्रयत्न करत असतो. वर्गात जे शिकविले जाते त्यात समाविष्ट होणाऱ्या विविध गुणधर्मांचातो स्विकार करत असतो.

विद्यार्थ्यांना अध्यापन करताना विविध माध्यमांचा वापर करावा हे सांगताना मार्शल मॅकलम म्हणतात-"माध्यम म्हणजे मानवाच्या इंद्रियांचे विस्तारीकरण व अत्याधुनिक माध्यमेही मानवी मज्जा संस्थेचे विस्तारीकरण आहे. "तसेच माध्यमाबद्दल "Medium is the message." असे म्हंटले आहे.

गरज

बहुमाध्यम उपागम हे अध्ययन प्रभावी होण्यासाठी गरजेचे आहे. आज ज्ञानाचा प्रस्फोट झाला आहे. प्रत्येकास वेगळे कांहीतरी हवे असते. यासाठी नवीन तंत्र, नवीन कार्यनीती असणे गरजेचे आहे.

महत्व

१) माध्यमिक शाळेतील शिक्षकांचा बहुमाध्यमांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन व वापर करण्याची क्षमता समजेल.
२) अध्यापकामध्येबहुमाध्यमांविषयी जाणीव जागृती निर्माण होईल व त्यांना निश्चीत दिशा मिळेल.
३) बहुमाध्यम उपागम वापरताना येणाऱ्या अडचणी सोडवण्यासाठीदिशा मिळेल.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

१) बहुमाध्यम उपागमाचा वापर करण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या साहित्याची उपलब्धता पाहणे.
२) शिक्षक बहुमाध्यम उपागमाचा वारंवार उपयोग करतात काहे पाहणे.
३) बहुमाध्यम उपागमाचा वापर करताना येणाऱ्या समस्यांवर उपाय सुचविणे.

नमुना निवड :

माढा शहरातील सन २०१८-२०१९ या शैक्षणिक वर्षामध्येचार शाळांची निवड केलेली आहे.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

नमुना निवडीसाठी सुगम यादृच्छिक पध्दतीचा (लॉटरी पध्दतीचा) वापर केला आहे.

संशोधनाचीसाधने :

१) प्रश्नावली - शिक्षकांसाठी, २) मुलाखत - मुख्याध्यापकांसाठी

प्रत्यक्ष कार्यवाही :

सदरसंशोधनासाठी शिक्षकांना प्रश्नावली देण्यात आली व मुख्याध्यापकांची मुलाखत घेतली आणि यावरून संशोधनाचे निष्कर्ष काढले.

निष्कर्ष :

१) बहुमाध्यम उपागमाचा वापर करण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या साहित्याची उपलब्धता ६५ % आहे.
२) ५३ % शिक्षक बहुमाध्यम उपागमाचा वापर करणारे आहेत.
३) बहुमाध्यम उपागमामुळे अध्यापन प्रभावी होते.

उपाय :

१) बहुमाध्यम उपागमाचा वापर करण्यासाठी आधुनिकसाहित्याची उपलब्धता असावी.
२) सर्व विषयाच्या अध्यापनामधे बहुमाध्यम उपागमाचा वापर करावा.
३) विद्यार्थ्यांच्या कल्पना शक्तीला वाव मिळावा म्हणून बहुमाध्यम उपागमाचा वापर प्रत्येक शाळेमधे अनिवार्य करावा.

संदर्भ ग्रंथ सूची :

१) भिताडे वि.रा., शैक्षणिकसंशोधन पध्दती, १९८९, पुणे नुतन प्रकाशन.
२) शिखरे,पाटील, शैक्षणिक तंत्रविज्ञान व माहिती संप्रेशण,२००१ फडके प्रकाशन
३) येवले सीमा, शैक्षणिक तंत्रविज्ञान आणि माहिती तंत्रज्ञान, २००५, नुतन प्रकाशन
४) Best J.W. & Khan J.V., Research in Education, 1977, Prentice Hall of India Pvt. Ltd New Delhi.
५) NCERT, Research in Education ,1996, New Delhi.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

"शिक्षक शिक्षणसंस्थामध्ये ज्ञानरचनावादी वर्गाध्यापनात येणाऱ्य अडचणीचा अभ्यास"

प्रा.काळे सारिका सुर्यकांत
शिक्षणशास्त्र महाविदयालय माढा

प्रस्तावना:-

शिक्षण व्यक्तीच्या जीवनात खुप महत्त्वाचे आहे.चांगला नागरिक शिक्षणातुन निर्माण होतो.विदयार्थ्यांचा अभ्यासातील मागासलेपणा दुरहोणे आवश्यक आहे.पारंपारिक अध्यापन विदयार्थ्यांना निरस वाटते. म्हणून मुलांचे पूर्वानुभव जागृत करुन त्यांच्यामध्ये ज्ञानाची निर्मीतीकरणे आवश्यक आहे. यासाठी अध्यापनाची पध्दत विदयार्थी केंद्रीतकरुन विदयार्थ्यांचा
ज्ञानरचनावादी दृष्टीकोन निर्माण करणे आवश्यक आहे. कोणतेही दडपनाशिवाय विदयार्थी कसे अध्ययन करतीलहा राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा २००५ व राज्य अभ्यासक्रम आराखडा २०१० चा मुख्य गाभा होय. 'मौसांगेनतेच आणि तेवढेच ज्ञान'ही सध्याची एकाधिकारशाही अध्यापन पध्दत बदलण्यासाठी पर्याय म्हणून प्रस्तुतराष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडयात ज्ञानरचनावाद पुरस्कृतकेला आहे.

प्राप्त माहिती व्यक्ती जशीच्या तशी स्विकारात नाही स्वत:च्या अनुभवांच्या आधारे तिची पुर्नरचनाकरतेहाज्ञानरचनावाचा आत्मा आहे. या विकासात डयुई,पिआजे,बुनर ,आसुबेल, विगोत्सकी ग्लेसरफेल्ड यांचे योगदान महत्त्वाचे आहे.

गरज :-

ज्ञानरचनावादचे अध्ययन प्रभावी होण्यासाठीगरजेचे आहे.आज ज्ञानाचा प्रस्फोट झाला आहे.प्रत्येकास वेगळे काहीतरी हवे असते.यासाठी नवीन तंत्र,कार्यनीती असणेगरजेचे आहे.

महत्त्व :-

१ अध्यापकांचा ज्ञानरचनावादाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन व वापर करण्याचीक्षमतासमजेल.

२ अध्यापकांमध्ये ज्ञानरचनावादाविषयी जाणिव जागृती निर्माण होईल व त्यांना निश्चित दिशा मिळेल.

३ ज्ञानरचनावाद वर्गाध्यापनात वापरताना येणाऱ्या अडचणी सोडवण्यासाठी दिशा मिळेल.

संशोधनाची उदिदष्टे :-

१ ज्ञानरचनावादाला पोषक अशी अध्यापन कार्यनितीची उपलब्धता पाहणे

२ अध्यापक ज्ञानरचनावादाचा वारंवार उपयोगकरताकाहे पाहणे

३ ज्ञानरचनावादाचा वापर करताना येणाऱ्या समस्यावर उपाय सुचविणे

नमुना निवड :-

सोलापूर जिल्हयातील २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षामध्ये४ बी.एड महाविदयालयाची निवड केली आहे
नमुना निवडीसाठी सुगम यादृच्छिक पध्दतीचा (लॉटरी पध्दतीचा) वापर केला आहे.

संशोधनाचासाधने :-

१.प्रश्नावली

अध्यापक व प्राचार्यासाठी प्रश्नावली देण्यात आली.

२ मुलाखत

शिक्षक शिक्षणसंस्थेचेसंस्थापकासाठी मुलाखत घेण्यात आली.

प्रत्यक्ष कार्यवाही :-

सदरसंशोधनासाठी प्राचार्य,अध्यापक यांच्याकडुन प्रश्नावली व संस्थापकाची मुलाखत घेतली आणि यावरुन संशोधनाचे निष्कर्षकाढले

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

निष्कर्ष :-१) ज्ञानरचनावाचा वापर करण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या कार्यनीतीची उपलब्धता ७०% आहे.

२) ५५% अध्यापक ज्ञानरचनावादी उपयोगकरणारे आहेत.

३) ज्ञानरचनावाचा वापर करताना येणाऱ्या समस्यावर उपाय करुन ज्ञानरचनावादाने प्रभावीपणे वर्गाध्यापन करू शकतो

उपाय :-

१) ज्ञानरचनावादाचा वापर करण्यासाठी आधुनिककार्यनितीची उपलब्धता असावी .

२) सर्व विषयाच्या अध्यपनामध्येज्ञानरचनावादाचा वापर करावा .

३) विदयार्थ्यांच्या कल्पनाशक्तीचा वाव मिळावा ज्ञानरचनावादाचा वापर अनिवार्य आहे .

संदर्भग्रंथ:-

१) भिंताडे वि.रा.शैक्षणिक संशोधन पध्दती १९८९ पुणे नुतन प्रकाशन

२) नानकर प्र.ल. वर्तमान शिक्षणातील विचारप्रवाह फडके प्रकाशन

३) म.रा . शैक्षणिकसंशोधन व प्रशिक्षण परिषद दिशा नवोउपक्रम

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

Special Issue Theme :- Covid 19 , Online Education & National Education Policy 2020
(Special Issue No.99) ISSN 2349-638x Impact Factor 7.149

23rd oct. 2021

लॉकडाऊन नंतर ऑफलाईन शिक्षण चालु केल्यानंतर येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास

प्रा. काळे सारिका सुर्यकांत
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा ता. माढा जि. सोलापूर

कोविड - १९ या विषाणूमुळे सर्व जग त्रस्त झाले आहे. १२ जानेवारी २०२० रोजी चीनने कोविड -१९ विषाणु जाहीर केला व दिनांक १३ जानेवारी २०२० रोजी चीनच्या बाहेर दुसऱ्या देशात थायलंड मध्ये पहिला कोविड पेशंट सापडला ३० जानेवारी २०२० रोजी WHO अहवालानुसार जगात १८ देशात मिळुन ७८१८ केसेस सापडल्या. भारतामध्ये २७ जानेवारी २०२० रोजी केरळमध्ये पहिला पेशंट सापडला व हळूहळू संख्या वाढतच गेली. यावर काही नियंत्रण ठेवण्याच्या हेतूने सगळीकडे बंद पुकारला गेला शिक्षण क्षेत्रात याला पर्याय म्हणून सर्व शैक्षणिक संस्था, विद्यापीठे सामाजिक संस्था अशा अनेक स्तरावर ऑनलाईन शिक्षण सुरु झाले. त्यामुळे 'शाळा बंद शिक्षण सुरु' ही संकल्पना पुढे आली. याच कालावधीत शिक्षणाशी संबंधीत व्हिडीओ प्रकाशित झाल्यामुळे सर्वसामान्य बुध्दीमत्ता असणाऱ्याची सोय झाली. खरे पाहता आपण पर्याय म्हणून ऑनलाईन शिक्षण चालू केले. पण त्याचा दुष्परीणाम ही मोठ्या प्रमाणात झाला आहे हे आपणाला शाळा सुरु केल्यानंतर दिसु लागले आहे. शिक्षणाच्या प्रवाहातून बाजूला गेलेल्या विद्यार्थ्यांना पुन्हा पुन्हा अभ्यास समजावून सांगावा लागणार आहे. आकलनशक्ती, एकाग्रता, व स्मरणशक्ती वाढविण्यासाठी, वाचनांचा, लेखनाचा वेग वाढविण्यासाठी शिक्षकाला तत्पर राहून पुन्हा पुन्हा प्रयत्न करावे लागणार आहेत. Online शिक्षणामध्ये मिळेल तेवढा वेळ शिकवण्यामध्ये जात होता. यामुळे प्रकटवाचनाकडे दुर्लक्ष झाले आहे. राज्यातील ४ ऑक्टोबर पासुन शाळा सुरु झाल्या आणि हा समस्या शाळांमधून प्रखरतेने जाणवू लागल्या.

संशोधनाची गरज आणि महत्व :-

कोरोनाच्या महामारीमुळे अनेकांच्या जीवनशैलीमध्ये खूप मोठा फरक जाणवू लागला. शिक्षणक्षेत्रात ऑनलाईन क्रांतीचा उगम झाला. त्याचबरोबर विद्यार्थ्यांना तांत्रीक ज्ञान मिळून मोबाईल, लॅपटॉप हाताळण्याचे तंत्र अवगत झाले. मात्र ऑनलाईन च्या शिक्षणाबरोबर विद्यार्थ्यांची डोळ्यांची नजर कमजोर झाली त्याचबरोबर वाचन व लेखन कौशल्यांना बगल दिल्याने अनेक समस्या जाणवू लागल्या. काही विद्यार्थी ऑनलाईन शिक्षणात सक्रीय होते. त्यांची फारशी अडचण जाणवत नाही.

लॉकडाऊनमुळे वाचन लेखनासंबंधी समस्या, एकाच ठिकाणी बसायचे कसे? जोडशब्द ओळखायचे कसे? वर्गात पुर्ण वेळ बसून मन कसे एकाग्र करायचे? तसेच लॉकडाऊन नंतर अध्ययन अध्यापनाची स्थिती काय आहे? विद्यार्थ्यांची मानसीकता कशी आहे? या सर्व प्रश्नांचा अभ्यास करणे संशोधिकेला गरजेचे आणि महत्वाचे वाटले. त्यामुळे संशोधिकेने प्रस्तुत संशोधन समस्येची निवड केली आहे.

संशोधन समस्या :-

लॉकडाऊन नंतर ऑफलाईन शिक्षण चालू केल्यानंतर येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास :-

समस्येतील तांत्रीक शब्दाच्या व्याख्या :-

१) **लॉकडाऊन -**
कोरोनाच्या महामारीच्या त्रासामुळे व विषाणू चा प्रसार रोखण्यासाठी लोकांच्या फिरण्यावर सरकारने घातलेले निर्बंध म्हणजे लॉकडाऊन होय.

२) **ऑफलाईन शिक्षण -**
प्रत्यक्ष वर्गामध्ये जाऊन सर्वांसमवेत शिक्षका समोर घेतलेले शिक्षण म्हणजे ऑफलाईन शिक्षण होय.

३) **अडचणी :-**
ऑफलाईन शिक्षणात जाणवणाऱ्या समस्या म्हणजे अडचणी होय.

संशोधनाची उद्दिष्टे :-

१) लॉकडाऊन नंतर ऑफलाईन शिक्षणातील अध्ययन अध्यापनाच्या सद्यस्थितीचा अभ्यास करणे.
२) लॉकडाऊन नंतर ऑफलाईन शिक्षणात अध्ययन अध्यापनात जाणवणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास करणे.
३) लॉकडाऊन नंतर ऑफलाईन शिक्षणातील अडचणींवर शिफारशी सुचविणे.

संशोधनाची कार्यपध्दती :-

१) **संशोधन पध्दती :-**
प्रस्तुत संशोधनात सद्यस्थितीच्या अडचणीचा अभ्यास करायचा असल्यामुळे वर्णनात्मक संशोधन पध्दती निवडण्यात आली.

२) **नमुना निवड :-**
सोलापूर जिल्ह्यातील माढा तालुक्यातील प्राथमीक आणि माध्यमिक शाळेतून अनुक्रमे ५०-५० शिक्षकांची व १००-१०० विद्यार्थ्यांची सहेतुक नमुना निवड पध्दतीने नमुना निवड करण्यात आली.

३) **साधने आणि तंत्रे :-**
प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रश्नावली भरून दिलेल्या माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी शेकडेवारी या साधनाचा वापर केला व अर्थनिर्वचन करून अंतिम निष्कर्ष काढण्यात आले.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

कर्ष :-

सादकाकडून प्राप्त माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करुन पुढील निष्कर्ष प्राप्त झाले.

१) ९०% विद्यार्थ्यांना वयोगटानुसार क्रमीक इयत्तेमधील ज्ञानावर प्रभुत्व प्राप्त झाले नाही.
२) Online अध्यापनामुळे ६५% विद्यार्थ्यांची लेखनाची सवय मोडली.
३) प्रकटवाचनाच्या अभावामुळे ७५% विद्यार्थ्यांच्या वाचनाच्या सवयी मोडून जोडशब्द, अवघड शब्द विद्यार्थ्यांना क्रमिक इयत्तेमधील उच्चारता येत नाहीत.
४) ६९% विद्यार्थ्यांना वर्गामध्ये पूर्णवेळ बसण्याची सवय सुटली आहे.
५) शाळा बंद झाल्यामुळे विद्यार्थ्यांची आकलन क्षमता कमी झाली आहे.
६) Online शिक्षणाच्या बाहेर पडलेल्या विद्यार्थ्यांची शब्दांची, अक्षरांची ओळख पुसली आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांची एकाग्रता कमी झाली आहे.
७) विद्यार्थी शालेय प्रवाहापासून दूर गेल्याने अंकगणिताची आकडेमोडीची, भौमीतीक, आकृत्याचा, पाढ्यांचा विसर पडला आहे.
८) वाचन कमी झाल्यामुळे विद्यार्थ्यांचा शब्दसंग्रह कमी झाला आहे शिवाय अभ्यासामधील संकल्पना स्पष्ट झाल्या नाहीत.
९) ऑनलाईन चाचण्या सोडविणे, परिक्षा नसल्याने अभ्यास ही व्यवस्थित न करणे यामुळे विद्यार्थी निष्क्रीय बनला आहे.

फारशी

१) शब्दांची, अंकांची अक्षरांची ओळख पुसल्याने विद्यार्थ्यांना प्रवाहामध्ये आणण्यासाठी शिक्षकांना खूप परिश्रम घ्यावे लागणार आहे ते विद्यार्थ्यांच्या कलाने घ्यावे
२) गृहपाठ देऊन वर्गात प्रकटवाचन करायला सांगून विद्यार्थ्यांची लिखाणाचा व वाचनाचा वेग वाढवावा.
३) विद्यार्थ्यांना जास्तीत जास्त वर्गामध्ये कृतीशील ठेवून त्यांची आकलनशक्ती एकाग्रता व स्मरण शक्ती वाढवण्यासाठी प्रयत्नशील रहावे लागणार आहे.
४) दैनंदिन आठ तासीकेमध्ये विद्यार्थ्यांना सतत बसवून न ठेवता गट करून त्यांना वेगवेगळे कृतीयुक्त प्रकल्प घ्यावेत.
५) वर्गातील निर्जंतुकीकरण व्हावे म्हणून काही तास वर्गाच्या बाहेर क्रीडांगणातील झाडाखाली स्वच्छ हवेत घ्यावेत.
६) विद्यार्थ्यांचे गट करून ठरावीक वेळेत वाचनालय, प्रयोगशाळा, भूगोल कक्षात विद्यार्थ्यांना पाठवावे.
७) १० ते ५.०० हा जास्त शाळेचा कालावधी न ठेवता सुरवातीला कमी असावा.
८) दिलेला गृहपाठ शिक्षकांनी शुध्दलेखन पाहून काळजीपुर्वक तपासावा. तरच विद्यार्थ्यांना अभ्यासाविषयी गोडी निर्माण होईल.

दर्भग्रंथ :-

१) भिताडे वि.रा. - शिक्षणातील संशोधन पध्दती, पुणे : नित्य नुतन प्रकाशन
२) डॉ. दुनाखे अरविंद (जुन २००६) शालेय व्यवस्थापन, प्रशासन संघटन व नियोजन, नित्य नुतन प्रकाशन
३) डॉ. के.यु. घोरमोडे (२००९), उद्योन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षण, विद्या प्रकाशन, नागपूर
४) WWW. Education. Gov.in

ISSN 2349-638X
www.aiirjournal.com

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur.

17. Study of the Problems of the Maps Based Practice of Geography at the Higher Secondary Level

Prof. Sarika Suryakant Kale
College of Education, Madha.

Gegraphy is a science. There are two branches first is human and second one is physical geography. The subject of Geography is the study of the interrelationships between human and environment. In the present age of science Geographyneed to be fully aware of maps and whole body of maps.Maps are effective tool for teaching geography.According to same experts-

"Geography is the universe of the heart and map is the heart of Geography."

Maps are the most important and indispensable tool for geographers to use explore "relationship on our plants A map shows a representation of various phenomenon's over all the earth ot of a specific area of the land, in a visual graphic format.

Use of Maps

1. To keep track of directions and distance to places.
2. Maps are used by cartographers for them to determine the best raout on which they can travel or transport a group or people safely.
3. They are used by political leaders to decide where they will build roads and schools and what they should change in their country.

Maps are an important part of our lives. They help us get from one place to another, and they also help us learn about new places. Maps can show us things that we wouldn't be able to see if we just looked at a picture. Nowadays, maps are updated very frequently, so they through this information, you will be able to pick the right map for your needs and if you need more information let me know on the comments or vid email if you want more information or want me to cover certain topics !

Types of Map

1. Political Map
2. Physical Map
3. Topographic Map

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur.

4. Climatic Map
5. Economic or resource Map
6. Road Map
7. Scale of Map
8. Symbols

Objective

1. To study the current stuation of teaching geography at the higher secondary leval.
2. Fill in the maps of the Geography subject at the higer secondary leval and develop action plans for demonstrations.
3. To implement action plan created at the higher secondary leval to master students mapping skills.
4. To check the effectiveness of action programs for Geography subject.forstudens at the higher secondary level.

Assumptions

1. Educational materials (teaching aids) are available for teaching in every school.
2. Every school has trained teachers for teaching geography.

Hypotheses

Student can fill out maps accurately if they guide high school leval students through the activity.

Research Method

There are three main method of rese

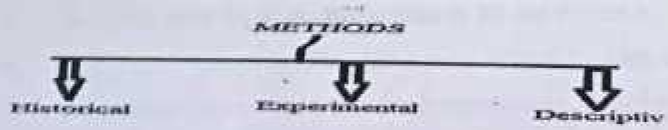

of above method researcher has selected the experimental method for research.

Sample

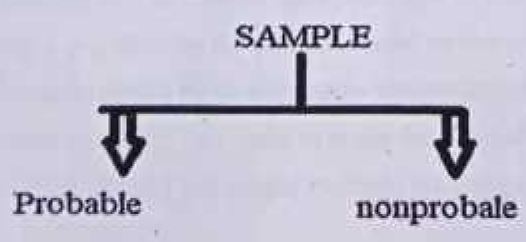

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur

The researcher has chosen probable sampling for research.

The sample of the study consisting of 60 students studing in 12 std in a college in solapur districtin control group and experimental group there were 30 students.

Tools of Research

There are some research tools but researcher has used

A. Research tools

1. Questionnaire
2. Achivement test
3. Observation4.Interview

B. Statistical Tools

1. Mean
2. Standard devition
3. 't' test

Creation and Implemention of Action Plans

1. Explin the part of map
2. Read the map
3. Drawing the map
4. Fill out the map

Conclusions

1. Students need to understand the basic elements of the map properly to fill out the map.
2. Students are required to fill out maps by teacher.
3. Students must be given ample time to fill out the maps.
4. Student are encouraged to visit a geographical location and create a map.
5. As students observation abilities increase, they fill out the map accurately.
6. Students should practice filling out the map.

For Students

1. Students should practice filling out maps by unit.
2. The maps filled by the students should be checked by the teachers.
3. Students should try to make some places maps themselves.
4. Students should find tricks to remember the parts of the map.
5. Students should understand the basic elements of the map by observation.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

6. Students should visit geographical location.

For Teachers

1. Teachers needs to understand the importance of maps.
2. Teacher should allow space for map observation.
3. Teacher should give action programs to create interest in map reading.
4. Teacher should organize geographical trips.
5. Teacher should use colored chalk when using the map in teaching.
6. Teacher should establish a geography room

References

1. Best, john and kahn, jams. (2006). Research in Education. New Delhi: prentice hall of indiapvt. Ltd.
2. Kulbir, Sing Sidhu (1984) Methodology of research in education. New Delhi: Sterling publishers Pvt. Ltd.
3. WWW. Education.Gov.in.
4. Victoria Getis ; Mark Bjelland 2021 : Introduction to Geography New York : Mc Graw Hill

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

बहुक्षमता वर्ग (Mixed ability class)

प्रा. काळे सारिका सुर्यकांत

शाळेच्या परिसरात, वर्गात विविध व्यक्तीभेद तसेच विविध क्षमता असलेले विद्यार्थी असतात. अशा विविध गुणांचे, कौशल्याचे विद्यार्थी ज्यावेळी एका वर्गात येतात तेव्हा मिश्र क्षमता वर्ग तयार होतो. मिश्रक्षमता वर्ग हे असे वर्ग आहेत जे विविध स्तरात प्राविण्य मिळविलेल्या विद्यार्थ्यांचे बनलेले असतात. शाळांमध्ये बहुतेक वर्ग कोणत्या ना कोणत्या प्रकारे मिसळले जातात. वेगवेगळे विद्यार्थी विविध अध्यापन पध्दतींना वेगवेगळ्या पध्दतीने प्रतिसाद देतात. हा मिश्र क्षमता असणारा एक वर्ग आहे जो अनेक फरक दाखवतो. त्यामध्ये -

१) **भाषा आणि सांस्कृतीक पार्श्वभूमी**
२) **भाषा शिकण्याची क्षमता**
३) **शिकण्याची गती**
४) **शिकण्याची शैली**
५) **व्यक्तीमत्व वैशिष्ट्ये (आत्मविश्वास, स्वारस्ये, प्रेरणा)**

बहुक्षमता वर्ग -

बहुक्षमता वर्ग म्हणजे ज्यामध्ये बौध्दिकतेचे अनेक आयाम असतात. एका वर्गामध्ये प्रत्येक विद्यार्थ्याची एक अद्वितीय परिपक्वता पातळी, सामर्थ्य, गरजा, आणि सामाजिक क्षमता असतात.

अशा वेगवेगळ्या क्षमता असलेल्या वर्गाला मिश्रक्षमता गट असेही म्हणतात. अशा मिश्र क्षमता असलेल्या वर्गात विद्यार्थ्यांचा विकास देखील चांगला होतो. अशा विद्यार्थ्यांना एकमेकांबरोबर संवाद साधण्याची संधी निर्माण होते व असे परस्पर संवाद वाढल्यामुळे एकमेकांना समजून घेण्याची क्षमता निर्माण होते. बहुक्षमतेमुळे मतभेद समजून घेण्यास प्रोत्साहन मिळते. उच्च स्तरीय विद्यार्थी निम्न स्तरावरील विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन आणि प्रोत्साहन देऊन पुढे ढकलण्यास मदत करु शकतात. हा बहुक्षमता वर्ग माहितीचे एकत्रीकरण आणि इतरांना मार्गदर्शन करण्याची उच्च स्तरीय विद्यार्थ्यांची कौशल्ये तयार करते. हे खालच्या स्तरावरील विद्यार्थ्यांना काही उच्च स्तरीय विचारांचे प्रश्न आणि समस्या सोडविण्याची कौशल्य दाखवते जर हेच विद्यार्थी निम्न स्तरातील गटामध्ये राहीले तर यांच्या विविध क्षमतांचा विकास होणार नाही. संमीश्र क्षमता गटात राहील्याने इतर सर्व गटातील विद्यार्थ्यांमध्ये संयम, दयाळूपणा, आत्मविश्वास वाढतो.

बहुक्षमता असणाऱ्या वर्गासाठी शिक्षकाला अनुकूलन साधून अध्यापन करता आले पाहिजे. आणि यासाठी शिक्षकाने वर्गातील प्रत्येक विद्यार्थ्यांमध्ये काहीतरी चांगलागला आणि वाईट गुण आहे. हे दाखवता आले पाहीजे. प्रत्येकांनी एकमेकांना सुधारण्यासाठी मदत केली पाहिजे.

बहुक्षमता वर्गात विद्यार्थ्यांवर लक्ष ठेवावयाचे मार्ग -

१) **वेगवेगळ्या क्षमतेच्या विद्यार्थ्यांना एकत्र गट करा.**
कधी - कधी वेगवेगळया क्षमतेच्या विद्यार्थ्यांना गटामध्ये एकत्र ठेवणे चांगली कल्पना असते. सर्व विद्यार्थी सहकार्य करतील आणि अनुभवातून शिकतील कारण ते कार्य पूर्ण करण्यासाठी एकत्र काम करुन एकमेकांना मदत करु शकता.

२) **शिकण्याच्या विविध पध्दती वापरा -**
वेगवेगळ्या विद्यार्थ्या सोबत वेगवेगळया शिकण्याच्या शैली येतात. तुम्ही या सर्व गोष्टिकडे लक्ष देत आहात हे सुनिश्चित करण्यासाठी, तुम्ही धड्यांमध्ये क्रियाकलापांचा वापर करु शकता.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

३) तुमच्या विद्यार्थ्यांची समज नियमीतपणे तपासा -
विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचे निरिक्षण करुन ते कोठे आहेत कोणाला सर्व काही समजते आहे आणि कोणाला मदत हवी आहे हे पाहणे.

४) शिक्षण सहाय्यकांसोबत बोला -
तुम्ही विद्यार्थ्यांना एकत्रित कशी मदत करू शकता, याबद्दल तुमच्या साहाय्यकासोबत चर्चा करा. काही विषयामध्ये तुमच्या पैकी एखाद्या विषयावर प्रभूत्व जास्त असेल एखादा कमकूवत असेल तर प्रभूत्व असलेल्या सोबत चर्चा करा.

५) ओपन लोडेड प्रोजेक्ट सेट करा.
मुक्त प्रकल्प आणि कार्य सेट करून सर्जनशीलता वाढवा. जेव्हा विद्यार्थी स्वतंत्रपणे कार्य करतात आणि त्यांची स्वतःची शिकण्याची प्रक्रिया व्यवस्थित करतात. तेव्हा ते त्यांच्या गतीने जातात.

६) वैयक्तिक अभिप्राय प्रदान करा.
विद्यार्थ्यांना वैयक्तिक अभिप्राय देऊन तुमचे विद्यार्थी सुधारु शकतात. विद्यार्थी स्वतःची ऍक्टिव्हीटी आणि चाचणी स्कोअर पाहून कोणत्याही क्षेत्रात सुधारणा करु शकता.

७) तुमच्या वर्गातील संस्कृतीशी जुळवून घ्या.
बहुक्षमता वर्गात खरे यश मिळविण्यासाठी तुम्हला वर्गातील संस्कृतीशी जुळवून घेणे आवश्यक आहे. याचा अर्थ केवळ शारीरीकदृष्ट्या, योग्य क्षेत्रे आणि आसन योजनासह नाही तर मानसिकदृष्ट्या देखील आहे. सर्व विद्यार्थी एकमेकांना आधार देतात आणि त्याच्या समवयस्कांना मदत करतात अशी मानसिकता प्राप्त करण्याचे ध्येय ठेवा.
शेवटी, तुम्हाला काय सुधारण्याची गरज आहे आणि तुम्ही तुमच्या वर्गाला काय देण्याची गरज आहे. हे दर्शवता येते.

मिश्रक्षमता गटासाठी उपक्रम -

१) बेसगट / तज्ञगट
2) Think-Pair-Share
३) Number Heads to gether
४) सॉक्रेटीस सेमीनार
५) Sum it up
६) Exit Splits / Cards
७) Stop and jot
८) Quick Writes

बहुक्षमता क्लासरूम समोरील आव्हाने -

- मिश्रक्षमतेच्या विद्यार्थ्यांसाठी
- पाठ तयार करणे
- वर्ग व्यवस्थापन
- शिकणाऱ्यांना जाणून घेणे
- वेळेचे बंधने
- एकाधिक शिकवण्याची धोरणे

बहुक्षमता वर्गाचे फायदे -

- मल्टीटास्कीक शिकणारे
- शैक्षणीक सामाजीक दृष्टया आत्मविश्वास वाढविणे

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

- समवयस्काचा लाभ
- संयम आणि दयाळूपणा
- परस्परसंवादी शिक्षण आणि पर्यावरण
- शिकणाऱ्यांची स्वायत्ता
- मतभेदाबद्दल जाणून घेण्याची आणि स्वीकारण्याची संधी
- एकाधिक क्षमता

मिश्र क्षमतेच्या वर्गखोल्या शिकविणे अवघड वाटत असले तरी शिक्षकांनी याकडे आव्हान आणि साहस म्हणून पाहिले पाहिजे. शेवटी बहुक्षमता वर्गामध्ये प्रत्येकाने एकमेकांना सुधारण्यासाठी मदत केली पाहीजे. या कल्पनेला बळकट करणे.

संदर्भग्रंथ

1) http://shaneschools.com
2) http://www.teachingenglish.org.uk
3) http://www.collinsdictionary.com

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur

संमिश्र शिक्षण हीच भविष्याची दिशा

सारिका सुर्यकांत काळे
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा

प्रस्तावना :-

संमिश्र शिक्षण पध्दती ही बदलत्या काळाबरोबर अवलंबलेली महत्वाची शिक्षण पध्दती आहे. ऑनलाईन आणि ऑफलाईन यांचे सुयोग्य मिश्रण असलेली पध्दत म्हणजे संमिश्र शिक्षणपध्दती होय. Blended Learning ही भविष्यातील महत्वाची शिक्षण पध्दत ठरेल. करोनाच्या परिस्थती मध्ये सरकारने ऑनलाईन शिक्षणाला परवानगी दिली. ऑनलाईन उपक्रम सुरु देखील केले. बहुसंख्य शाळांनी झूम किंवा गुगल मीट यासारखे तंत्रज्ञान वापरून ऑनलाईन शिक्षण चांगल्या पद्धतीने दीले. शिक्षक आणि विद्यार्थींचा व्हिडीओ कॉल सेटअप करणे आणि त्यात शिक्षकांनी वर्गात बोलतात, त्याचप्रमाणे बोलून शिकवणे अशी सध्याच्या बहुसंख्य ऑनलाईन वर्गाची परिस्थिती दिसत आहे. काही कल्पक शिक्षक आपल्या लेक्चरचे पॉवरपाईंट प्रेझेंटेशन करून ते व्हिडीओ कॉलवर दाखतात आणि विषय समजवून सांगतात काही शिक्षक फळा समोर ठेवून त्यावर वर्गात शिकवत असल्यासारखे खडूने मुद्दे लिहून शिकवतात. तर काहीजण नुसतच व्हिडीओ कॉलवर बोलल्यासारखे बोलतात. अर्थात शिक्षकांचा काही दोष नाही. कारण सर्व प्रशिक्षण हे वर्गात शिकवण्याच्या दृष्टिने झालेले असताना आणि वर्गात शिकवण्याचा अनुभव असताना अचानक ऑनलाईन अध्यापन करावे लागणे हा त्यांच्यासाठी प्रचंड मोठा बदल होता.

ऑनलाईन अध्ययनाचे परंपारिक अध्ययन अध्यापन प्रक्रियेच्या वर्गातील कृतीसाठी नियोजनबद्ध व अध्यापनशास्त्राच्या दृष्टिने महत्वपूर्ण असे केलेले एकात्मीकरण म्हणजे संमीश्र शिक्षण होय.

ऑनलाईन आणि समोरासमोरच्या अध्ययन परिस्थितीसाठीच्या अध्ययन अनुभवांचे विचारपुर्वक एकात्मीकरण करणारा विद्यार्थी केंद्री दृष्टिकोन म्हणजे संमीश्र शिक्षण होय.

वरील सर्व व्याख्यांचा विचार करता संमीश्र अध्ययनासाठी पारंपारीक अध्ययन व संमीश्र अध्ययन पध्दतीचे व्यविस्थत अर्थपूर्ण एकात्मिकीकरण करणे आवश्यक आहे. संमीश्र शिक्षण पध्दती ही पारंपारीक अध्ययनामध्ये एकजीव होणे आवश्यक आहे. या अध्यापनामध्ये विद्याथ्यांच्या कृतीला वाव देऊन विद्यार्थ्यांना सतत कृतीशील ठेवणे अपेक्षित आहे.

यापुढे शिक्षकांनी वर्गात विद्यार्थ्यांचे अध्ययन अनुभव वाढविण्यासाठी नवनवीन सोशल नेटवर्कींगचे ॲप्लीकेशन समावेश करण्यावर संमीश्र अध्ययनात भर दिलेला आहे. यात व्हिडीओ कॉन्फरसरिंग, चॅट रुम, न्युज फोरम, ई मेल, व्हॉटसअॅप, फेसबुक, मोड्युल इ. विचार करणे आवश्यक आहे.

*** संमीश्र अध्ययनासाठी आवश्यकता -**

1) आशयाला अनुसरुन ऑनलाईन अध्ययनाची निवड करणे.
2) योग्य संसाधनाचा वापर करणे.
3) शाळेला आवश्यक असणाऱ्या साधनांची जमवाजमव करणे व प्रशिक्षकाची नेमणुक करणे
4) शाळेमध्ये वातावरण निर्मिती करणे.
5) विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांना योग्य प्रशिक्षण देणे.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur

6) अभ्यासक्रमाचे ध्येय व उद्दिष्टे परिणामकारक साध्य करता येतात. वैयक्तिक अध्ययनाचा कृतीचा समावेश करण्याची संधी मिळते.
7) शिक्षक व विद्यार्थी आंतरक्रिया वाढते तसेच त्यांच्यामधील परस्पर संबंध दृढ होण्यास मदत होते.
8) विद्यार्थी सहभाग वाढून तो सतत व्यस्त राहण्यास मदत होते.
9) विद्यार्थी स्वतःचे कार्य योग्य पध्दतीने पुर्ण करतो.
10) विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनात प्रगती होते. विद्यार्थ्यांच्या चिकित्सक विचार, समस्या विमोचन आणि सैध्दातिक भागाचे वास्तव इ. कौशल्याचा विकास होतो.
11) शिक्षकांचा दृष्टिकोन बदलण्यास या संमीश्र अध्ययनामुळे फार मोठी मदत होते.
12) विद्यार्थ्यांना सतत शिक्षकांच्या व इतर विद्यार्थ्यांच्या संपर्कात रहावे लागते.
13) माहितीचे आदान प्रदान करण्यामुळे तसेच सतत संपर्कात रहावे लागत असल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या तंत्रज्ञान वापरण्याच्या कौशल्यात वाढ होते.
14) काही विद्यार्थी समोरासमोर स्वतःचे मत मांडण्यास असमर्थ असल्यामुळे ऑनलाईन पध्दतीमुळे ते विद्यार्थी न घाबरता आपले मत मांडू शकतात. त्यामुळे असे विद्यार्थी शिक्षणाच्या मुळ प्रवाहात येतात त्यांची भिती नष्ट होऊन त्यांच्या मध्ये आत्मविश्वास निर्माण होतो.

*** संमीश्र अध्ययनाच्या मर्यादा -**

1) निश्चित अशा वर्गाध्यापनाची व ऑनलाईन अध्ययनाची संरचना नाही.
2) उच्चप्रतीची स्वयंशिस्त व स्वनिर्देशनाची आवश्यकता असते. ज्या विद्यार्थ्यांकडे ती नसते ते अध्ययनात मागे पडतात.
3) पोषक वातावरण प्रत्येकाकडे उपलब्ध असेलच असे नाही.
4) तंत्रज्ञान वापरात अनेक अडचणी येत असतात.
5) विद्यार्थ्यांचा टाईमपास होण्याची शक्यता असते.
6) विद्यार्थ्यांना चुकीचे मार्गदर्शन मिळाले तर विद्यार्थ्यांचा मार्ग भरकटण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

*** ऑनलाईन जगातील रिसोर्सेस -**

खरेतर कोणताही विषय शिकण्यासाठी आजच्या ऑनलाईनच्या जगात युट्युबचे व्हिडीओ, विकीपीडीया सारखे माहितीचे संग्रह, ब्लॉग्ज, वेगवेगळ्या वेबसाइटस् फेसबुक, टेलीग्राम, इंस्टाग्राम, Educational Apps असे बरेचसे रिसोर्सेस मुलांना उपयोगी पडत आहेत. आशा या ऑनलाईन माध्यमाचा उपयोग करून अध्ययन पाठ्यपुस्तकापलीकडे नेण्याचा प्रयत्न होणे गरजेचे आहे.

*** सरकारची भुमिका व उपक्रम आणि धोरणे -**

केंद्र सरकारने ई लर्निंग साठी स्वयम नावाचे अॅप आणि त्यामागे असलेले शैक्षणिक साहित्य निर्माण करणारी मोठी परिसंस्था सरकारने उभी केली आहे. AICTE, NCERT, UGC यासारख्या राष्ट्रिय पातळीवरच्या 9 संस्था मध्ये समन्वय साधून 'स्वयम' या एका व्यवसपीठावर शैक्षणिक साहित्य उपलब्ध करून दिले आहे. मानवसंसाधन विकास खात्याचा ही ई लर्निंगसाठी महत्वकांक्षी प्रकल्प आहे. राष्ट्रिय मुक्त विद्यालय शिक्षा संख्या द्वारे अनेक पारंपारिक किंवा व्यावसायिक शिक्षणाचे अभ्यासक्रम ऑनलाईन चालवले जात आहेत.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur.

* **भविष्यातील संमिश्र शिक्षण -**

कोव्हीड - 19 च्या काळात ऑनलाईन ही काळाची गरज होती. ऑनलाईन शिक्षणाने अत्यंत कमी खर्चात प्रत्येक विद्यार्थ्या पर्यंत पोहोचू शकेल. मात्र ऑनलाईन शिक्षणाच्या काही मर्यादामुळे पारंपारिक शालेय शिक्षण आणि शाळांना तो संपुर्ण पर्याय येऊनच शिकावे लागतात. त्यासाठी शाळांसारख्या संख्यामध्ये एकत्र येणे आशा दोन्ही पध्दतीचा वापर येणाऱ्या काळात करावा लागेल. त्याचबरोबर मुल्यमापनाच्या पध्दतीमध्ये प्रमाणीकरण करुन त्या ऑनलाईन पध्दतीने राबवल्या तर देशातल्या कोणलाही कुठुनही हव्या त्या अभ्यासक्रमाची परिक्षा देता येणे शक्य होईल.

संमिश्र अध्यापन पध्दत एखादे व्हीडीओ कॉन्फरन्सिंग सॉफ्टवेअर वापरुन अध्यापन करणे याला संमिश्र शिक्षण म्हणता येणार नाही. एखादा विद्यार्थी शिक्षकांनी विचारलेल्या प्रश्नावर मोबाईल वापरुन उत्तरे देत असेल किंवा शिक्षक डीजीटल बोर्डवर आकृती काढत आहे आणि विद्यार्थी वहीत उतरवत आहे याला सुध्दा संमीश्र शिक्षण म्हणता येणार नाही.

पण जर शिक्षकानी एखादा चित्रपट किंवा माहितीपट घरी बघायला सांगितला आणि वर्गात आल्यावर विद्यार्थ्यांनी त्यातील घटनांवर शिक्षकांबरोबर अन्य विद्यार्थ्यांबरोबर चर्चा करुन त्यातील बारकावे समजून घेतले तर ते खऱ्या अर्थांनी संमिश्र शिक्षण झाले विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षणाचा वेळ, ठिकाण, वेग, आणि मार्ग यावर अधिक नियंत्रण प्रदान करुन शिकवणे हा संमिश्र पध्दतीमधील सगळ्यात मोठा फायदा आहे. यामध्ये दोन पध्दती वापरता येऊ शकतात.

संमिश्र शिक्षणाच्या पध्दती

सिंक्रोनस पध्दत | **असिंक्रोन पध्दत**

सिंक्रोनस पध्दत :-

यामध्ये शिक्षक विद्यार्थ्यांच्या समोरासमोर अध्यापन करत असतो.

असिंक्रोन पध्दत :-

यात शिक्षक प्रत्यक्षात विद्यार्थ्या असत नाही पण तरीही विद्यार्थी शिकत असतो. यात व्हिडीओ क्लीप बघणे, पोडकास्ट (ऑडिओ क्लीप) ऐकणे, Online चर्चा करणे, पुनरावलोकन, अन्वेषण करणे यावरुन विद्यार्थी शिकतो.

यामध्ये माध्यमापेक्षा शिक्षक कसा शिकवितो त्याची शिकण्याची पध्दत महत्वाची आहे. तंत्रज्ञानाच प्रभावी उपयोग करुन विद्यार्थ्यांना एकात्मिक शिक्षणाचा अनुभव देऊन शिकविणे हेच यापुढे शिक्षकाचे कौशल्य ठरणार आहे. वर्गात प्रत्यक्ष शिकवताना 70% सिंक्रोनस आणि 30% असिंक्रोन पध्दतीचा उपयोग तर ऑनलाईन मध्ये 30% सिंक्रोनस आणि 70% असिंक्रोन अवलंब करणे योग्य ठरेल. विद्यार्थी साधारणत: सहा टप्प्यामध्ये नविन विषय शिकतो

1) विषय संपादन करणे (Acquisition)
2) त्याबद्दल विविध ठिकाणी चौकशी करणे (Inquiry)
3) विषयाचा सराव करणे.
4) अन्य सहकार्याबद्दल चर्चा करणे.
5) सहकाऱ्याबरोबरच्या सहयोगातून विषय अजून खोलात समजवून घेणे.
6) शिकलेल्या विषयात नवीन काही तरी तयार करणे.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madho
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur

या सहाही टप्प्यांचा समावेश संमिश्र शिक्षणात येतो. या पध्दती वापरुन मॉडेल्स पध्दती असतील. जसे की स्टेशन रोटेशन, इंडिव्हिजुअल रोटेशन, फ्लीप्ड क्लासरुम, लॅब रोटेशन, फ्लेक्स मॉडेल, आला कार्टे मॉडेल एनरीच्ड व्हर्च्युअल मॉडेल बरेच सॉफ्टवेअर टुल्स उपलब्ध आहेत. यावर जर चांगले काम झाले तर आज शिक्षणामध्ये जी मरगळ आली आहे ती जाऊन नावीन्यपूर्ण कल्पना आणि सर्जनशीलता वाढुन शिक्षण संस्थात एक नवीन उजाळा मिळेल.

*** 2020 चे नवीन शैक्षणिक धोरण :-**

ऑनलाईन व नेहमीच्या शिक्षण पध्दतीचे एक समीश्र रसायन महत्वाचे आहे. नवीन शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी अशा मिश्र धोरणाने अधिक चांगली होईल. पण त्यासाठी काही दशके लागतील. अशी भीती होती पण ऑनलाईन शिक्षण या कोरोनाच्या कालावधीत सर्वांनाच माहित झाले आहे. ऑनलाईन शिक्षणाचे क्रेडिट दुप्पट करण्याचा निर्णय UCG घेतला आहे. उच्च शिक्षणात आतापर्यंत 20% क्रेडिट हे ऑनलाईन शिक्षण देण्यात येत होते मात्र आता ते 40% इतके करण्यात येणार आहे. याबाबतचे राजपत्र नुकतेच जाहीर करण्यात आले आहे. हा अभ्यासक्रम विद्यार्थ्यांना स्वयम या ऑनलाईन पोर्टलच्या माध्यमातुन पुर्ण करता येणार आहे. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने यासाठी तरुणांसाठी सक्रिय वेबआधारित ऑनलाईन अभ्यासक्रम श्रेयांक मानांकन अधिनियम 2021 प्रसिध्द केला आहे.

तंत्रज्ञानाची प्रगती झाली तसतशी अध्ययन अध्यापन प्रक्रिया प्रभावित केली आहे. भारतामध्ये शिक्षण प्रक्रियेला मोठ्या प्रमाणात सामोरे जावे लागत आहे. त्यावरील एक ठोस उपाय म्हणजे नवप्रवाहाचा वापर मोठ्या प्रमाणात करावा लागणार आहे. यासाठी संमीश्र अध्यापन महत्वाचा उपाय आहे.

संदर्भग्रंथ :-

1) भिंताडे वि.रा. (2006) - शैक्षणिक संशोधन पध्दती : नित्य नुतन प्रकाशन पुणे.
2) डॉ. दुनाखे अरविंद (2006) शालेय व्यवस्थापन, प्रशासन संघटन व नियोजन, नित्य नुतन प्रकाशन पुणे
3) WWW.education.gov.in.
4) नानकर प्र.ल. वर्तमान शिक्षणातील विचारप्रवाह, फडके प्रकाशन.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.S.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

ISSN : 2455-6173

सर्व समावेशक शिक्षणातून वसुधैव कुटूंबकमची सिध्दी

श्रीमती. काळे सारिका सुर्यकांत
अधिव्याख्याता, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा, ता. माढा जि. सोलापूर

प्रस्तावना -
'डीसेबल्ड' नाही तर 'डिफरंटली' एबल्ड असा विश्वास ह्या मुलांना देऊ शकलो तर समावेशक शिक्षणासाठी केलेली धडपड यातून वसुधैव कुटूंबकम ची सिध्दी झालेली दिसून येईल. सर्व बालके व्यंग असलेल्या मुलांना सामान्य मुलांबरोबर एकाच वर्गात एकाच वेळी शिकवणे हा सर्वसमावेशक शिक्षणाचा प्रमुख उद्देश आहे. असे केल्याने सामान्य मुलांच्या मनात दिव्यांग मुलांना आत्मविश्वास कर्तबगार आणि स्वावलंबी बनवण्याचा सर्वसमावेशक शिक्षणाचा हेतू आहे.

वसुधैव कुटूंबकम -
याचा अर्थ असा होय की पृथ्वीही एक परिवार आहे. किंवा पृथ्वीही एक कुटुंब आहे. वसुधैव कुटूंबकम हा हिंदु ग्रंथात आढळणारा संस्कृत शब्द आहे. जसे महा उपनिषद, याचा अर्थ जग एकच कुटुंब आहे. याचा अर्थ केवळ एवढाच नाही की पृथ्वी वरच्या सर्व देशातल्या व प्रांतातल्या लोकांनी एकीने रहावं परंतु सर्वांनी एका बृहत कुटुंबा सारखेच खेळी मेळीने रहावं किती महान तो विचार आधुनिक दूरसंचाराच्या उपकरणांनी आपण एकमेकांशी जोडले गेलेले आहोत पण मनाच्या तारा कितपत जुळतात ? हे पाहीले पाहीजे.

२०२० शैक्षणिक धोरण -
२०२० चे शैक्षणिक धोरण सर्वसमावेशक शिक्षणावर विशेष भर देते. दिव्यांग मुलांना मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी ह्या शिक्षण नीतीचा सिहाचा वाटा ठरणार आहे. पण दिसते तितके आणि भासवले जाते तेवढे हे सोपे नक्कीच नाही. राष्ट्रिय शिक्षण निती २०२० मुळे हे मुद्दे पुन्हा एकदा डोकं वर काढताना अनुभवायला मिळत आहेत राष्ट्रीय आणि राज्य स्तरावर दिव्यांग मुलांच्या आर्थीक, भावनीक, शैक्षणिक स्तरावर मदत करणाऱ्या अनेक योजना राबवल्या जातात पण या मुलांना कितपत फायदा होतो ह्याची दखल घ्यायला सक्रीय यंत्रणा नाही. समग्र शिक्षा अभियानाच्या उद्देशाप्रमाणे दिव्यांग मुलांना 'लीस्ट रिस्ट्रिक्टीव एनव्हायरोमेंट' म्हणजे कमीत कमी अडसर होईल असे वातावरण देणे ही प्रमुख जबाबदारी आहे. वसुधैव कुटूंबकम हाच हेतू स्पष्ट करतो.

उद्दिष्टे -
१) वसुधैव कुटूंबकम व सर्वसमावेशक शिक्षण याचा संबंध याची माहिती घेणे.
२) सर्वसमावेशक शिक्षणाद्वारे वसुधैव कुटूंबकमाची सिध्दी होत आहे का हे तपासणे.
३) सर्वसमावेशक शिक्षणाद्वारे वसुधैव कुटूंबकमाचा विकास कसा करता येईल याची माहिती घेणे.

परिकल्पना -
समावेशक शिक्षणाच्या माध्यमातून समाजामध्ये वसुधैव कुटूंबकम ही संकल्पना रुजवता येते. समावेशक शिक्षणामुळे समाजात वसुधैव कुटूंबकम ही भावना निर्माण होते.

शिक्षणाच्या सार्वत्रीकरणासाठी वसुधैव कुटूंबकम-
आपापसातील मतभेद कमी करून सर्व मुलांना शिक्षण मिळाल पाहिजे हे महत्वाचे आहे. सर्वासमावेशक शिक्षण कोणत्याही अध्यापन शास्त्रीय संदर्भात, शाळा आणि अवांतर दोन्हीमध्ये शिकवण्याचा प्रयत्न करतो. हे असे शिक्षण आहे जे विद्यार्थ्यांच्या विविधतेवर लक्ष ठेवते आणि चांगल्या प्रस्तावाच्या शोधात सध्याच्या शैक्षणिक प्रणालीवर प्रश्नचिन्ह लावते. शिक्षण हा प्रत्येक मुलाचा हक्क आहे या कल्पनेवर आधारित संपूर्ण शैक्षणिक लोकसंख्याचा समावेश करणे आणि शिकवण्यासाठी सध्याच्या शिक्षणामध्ये बदल घडवून आणणारा प्रस्ताव आहे.

सर्वसमावेशक शिक्षणातून वसुधैव कुटूंबकमाचा विकास करताना येणाऱ्या अडचणी -

सामाजिक अडथळे -
समाजात विशेष गरजा असलेल्या व वंचीताच्या शिक्षणाकडे पाहण्याचा नकारात्मक दृष्टिकोन असल्यामुळे अडथळा निर्माण होतो.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sarathe's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

 ISSN : 2455-6173

कौटुंबिक अडथळे -
कुटुंबामध्ये सामान्य मुल विशेष गरजा असणारे मुल यांच्यात भेदभाव केला जातो. सामान्य मुलाला सर्व सुविधा पुरविल्या जातात. मात्र विशेष गरजा, असणाऱ्या मुलाकडे दुर्लक्ष केले जाते.

दैनंदिन गरजा पूर्ण करताना येणारे अडथळे -
विशेष गरजा असणारी मुले यांच्या गरजा विशेष असतात. त्यांना वेळ द्यावा लागतो. त्या गरजा पूर्ण करताना त्यांना विविध समस्यांना सामोरे जावे लागते.

भौगोलिक अडथळे -
डोंगराळभाग, जंगल असलेले क्षेत्र, दुर्गम भाग, या ठीकाणी शिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध होण्यास वेळ लागतो. आदिवासी भागातील नागरिक शिक्षणा बाबत उत्सुक नसतात. त्यामुळे त्यांच्या पर्यंत समावेशक शिक्षण पोहोचण्यास अडथळे निर्माण होतात.

आर्थिक परिस्थिती -
आर्थिक परिस्थिती हलाखीची असल्यामुळे दोन वेळचे जेवण मिळणे हीच मोठी समस्या कशी दूर होईल याचा विचार वंचित घटक करतात. त्यामुळे शिक्षणाबाबत होणारा खर्च करता येत नाही. शिवाय दिव्यांग बालकाला अधिकचा खर्च झेपत नाही. म्हणून समावेशक शिक्षण पूर्ण करता येत नाही.

वैद्यकिय उपचाराचे अडथळे -
दिव्यांग बालकांना वेळेवर उपचार करावे लागतात. डोंगराळ व दुर्गम भाग असेल तर उपचार उपलब्ध होत नाहीत. शहरात जाऊन भरमसाठ खर्च करून उपचार घ्यावा लागतो. तसेच समावेशक शाळेत प्रवेश दिला तर तिथे आणीबाणीच्या प्रसंगी उपचाराची सोय उपलब्ध नसते.

न्युनगंडाची भावना -
वारंवार होणाऱ्या टीकेमुळे विशेष गरजा असणाऱ्या व वंचित बालकांना आत्मविश्वासाची कमतरता निर्माण होते. व त्यातूनच न्युनगंड निर्माण होतो.

शिक्षकांची मानसिकता -
समावेशक शिक्षणामध्ये शिक्षकाची भूमिका महत्वाची आहे. त्यांचा दृष्टिकोन सकारात्मक असला पाहिजे. परंतु बऱ्याच वेळा कामाचा ताण निर्माण झाल्यास शिक्षकांची मानसिकता बदलेली दिसते.

शिक्षकांचे प्रशिक्षण -
समावेशक शिक्षण देण्यासाठी वारंवार विविध प्रशिक्षण दिले जाते. ते प्रशिक्षण अधिक दर्जेदार व परिपुर्ण असावे लागते. बऱ्याच वेळा शिक्षक प्रशिक्षणाला गांर्भीयाने घेत नाहीत. केवळ औपचारिकता म्हणून उपस्थिती दर्शवितात.

सारांश-
समावेशक शिक्षण चांगले व दर्जेदार होण्यासाठी समाजाने, शिक्षकांनी, पालकांनी विशेष गरजा असण्याबद्दल जबाबदाऱ्या, आस्था, प्रेम,जिव्हाळा, याचे भान ठेवले पाहिजे. तेव्हा चांगला समावेश समाज बनेल. भारत सरकार समावेशक शिक्षणाद्वारे शिक्षण प्रक्रिया अधिक प्रबळ व गुणात्मक करण्याचा प्रयत्न करीत आहे. याबाबत प्रसारमाध्यमांद्वारे विविध प्रकारे समावेशक शिक्षणाबाबत जागरुकता निर्माण करण्याचा प्रयत्न करणे गरजेचे आहे.

संदर्भ ग्रंथ -

१) www.vasudhaivkatambkam.com
२) भंगाळे शैलजा, नेमाडे जयश्री, धांडे पिंगला समावेशक शिक्षण, प्रशांत पब्लिकेशन २०१७

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

Special Issue Theme :- Covid 19 , Online Education & National Education Policy 2020
(Special Issue No.99) ISSN 2349-638x Impact Factor 7.149 | 23rd oct. 2021

कोविड - 19 महामारीतील गुणवत्तापूर्ण ऑनलाईन अध्ययन

प्रा. सुदर्शना दुधे
शिक्षणशास्त्र महाविदयालय, माढा

सारांश

वर्तमानकाळात ऑनलाईन शिक्षण किती महत्वाचे आहे ही गोष्ट या कोरोनाच्या महामारीत सिध्द झाले. कोरोनाच्या महामारीमुळे अनेक संकटे निर्माण झाली या महामारीचा परिणाम शैक्षणिक क्षेत्र, औदयोगिक क्षेत्र व इतर क्षेत्रावर खूप मोठा झाला.कोरोनाचा प्रार्दुभाव रोखण्यासाठी देशात लॉकडाऊन करण्यात आले. शाळा, महाविदयालये बंद करण्यास आले. त्यामुळे विदयार्थ्यांच्या अध्ययनावर गदा आली विदयार्थ्यांच्या अध्ययनासाठी शासनाने online अध्ययन अध्यापन ही संकल्पना उभी केली. कोवीड 19 च्या पार्श्वभूमीवर अध्ययन अध्यापन सुरु झाले शिक्षण प्रक्रियेत ऑनलाईन अध्ययन अध्यापन शिक्षक व विदयार्थ्यांसाठी वरदानच ठरले.

प्रास्ताविक:

कोरोनाच्या महामरीने भारतीय शिक्षण क्षेत्र पूर्णपणे बदलून टाकल्याने शिक्षणप्रक्रियेत अनेक आमुलाग्र बदल घडत आहेत. त्याचाच एक भाग म्हणजे आज ऑफ अध्ययन पध्दतीच्या जागी ऑनलाईन अध्ययन पध्दती आली आहे. आज शिक्षण प्रक्रियेत अध्ययन करण्यासाठी आधुनिक साधनांचा वापर केला जात असताना दिसून येतो आहे. पूर्वीच्या काळी अध्ययन हे पारंपारिक पध्दतीने चालत असे. अध्ययन करण्यासाठी गुरुची आवश्यकता होती मात्र आजच्या काळात अध्ययन पध्दती विदयार्थी केंद्रीत असल्याने अध्ययनासाठी नवनविन साधने उपलब्ध झालेली आहेत. त्यातील एक म्हणजे संगणक होय आज संगणकाने सर्वच क्षेत्र व्यापले आहे. ऑनलाईन अध्ययन संगणकाच्या साहाय्याने करणे सोपे झाले आहे. म्हणून संशोधिकेने या शोध निबंधात ऑनलाईन अध्ययन कसे चालते, ऑनलाईन अध्ययनात कोणत्या कर्यनीतींचा वापर होतो. ऑनलाईन अध्ययनात कोणत्या कार्यनीतीचा वापर होतो. ऑनलाईन अध्ययनासाठी कोणती साधने व तंत्र उपयुक्त आहेत. त्यांची परिणामकारकता या सर्व गोष्टींवर प्रकाश टाकण्याचे प्रयत्न केला आहे.

ऑनलाईन संकल्पना :

ऑनलाईन संकल्पनेचा उगम 1993 मध्ये झाला. ऑनलाईनला e- Tail असेही म्हणतात ऑनलाईन हे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे चालते ऑनलाईनसाठी इंटरनेटची आवश्यकता असते. याला e-webe Store असेही म्हणतात.

ऑनलाईन म्हणजे संकगणकाच्या साहाय्याने इंटरनेट या माध्यमाद्वारे प्रत्यक्ष सहभागी होणे होय.

ऑनलाईन अध्ययन योजना :

ऑनलाईन अध्ययन म्हणजे अशी योजना की, संगणकाद्वारे तयार केलेली पध्दतशीर कृती / मांडणी याचेद्वारे समजून घेऊन स्वतःच्या दिशेने शिकणे आणि यशस्वीरित्या योजना पार पाडणे होय.

ऑनलाईन अध्ययन योजना म्हणजे तयार केलेले आणि स्वतःच्या परिचयाचे वैयक्तिक संगणक, वैश्विक कल्पना आणि इतर मानवी कृती आणि तंत्रज्ञानाचा वापर करुन परिवर्तनशील कल्पना मांडणे होय.

ऑनलाईन अध्ययन योजनेच्या पायऱ्या :

1) अभ्यासक्रम वाचने.
2) आठवडयाच्या अभ्यासाचे नियोजन करणे.

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

VOLUME - XI, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2022
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.306 (www.sjifactor.com) AP-9

२०. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील परिवर्तनवादी स्त्री - जीवन

प्रा. सुदर्शना सुरेश दुधे
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा.

सारांश

स्वातंत्र्योत्तर काळात प्रामुख्याने १९ व्या शतकाच्या उत्तरार्धात म. फुले, सावित्रीबाई फुले, बाळशास्त्री जांभेकर, लोकहितवादी महर्षी कर्वे यांनी स्त्रीयांच्या सुधारणेसाठी मोठे प्रयत्न केले विसाव्या शतकात म. गांधी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, संत गाडगेबाबा यांनी स्त्रियांच्या परिस्थितीत परिवर्तन घडवून आणण्यासाठी निश्चित विचार मांडले. व त्या दिशेने मोठे कार्य केले. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर स्त्रियांच्या कार्यक्षेत्रात वाढ झाली त्यामुळे स्त्री - पुरुष समानतेच्या कल्पनेस चालना मिळाली अशाप्रकारे प्रस्तुत लेखात स्त्री जीवनाशी संबंधित कौटुंबिक जीवन, स्त्रियांचा विविध क्षेत्रातील सहभाग, ग्रामीण स्त्रीजीवन स्त्रियांचे सबलीकरण आणि हक्क अबाधित राखण्यासाठी व आपल्यावरील अन्याय दुर करण्यासाठी व्यक्तिगत पातळीवर व सामाजिक पातळीवर स्त्रियांनी किती सतर्क राहणे आवश्यक आहे. याचा विचार केला आहे. प्रस्तुत लेखात स्वातंत्र्य काळानंतर भारतीय समाजातील महिलांचा विकास कसा झाला यावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

प्रस्तावना

स्वातंत्र्योत्तर काळात स्त्री - जीवनात स्थित्यांतर घडून येण्यास मोठया प्रमाणात सुरुवात झाल. गांधीयुगात मोठ्या संख्येने स्त्रियांनी राष्ट्रीय आंदोलनात भाग घेतला. त्यातून त्यांच्या कार्याच्या विस्ताराला एक वेगळी दिशा मिळत गेली सामाजिक सुधारणांच्या बरोबर स्त्री -जागृतीला सुरुवात झाली. तसेच डॉ. आंबेडकरांच्या चळवळीतून दलित स्त्रियांचा सहभाग वाढला स्त्री - जीवनातील स्थित्यांतरे राजकीय जीवनात दिसून आली तशीच वैवाहिक, कौटुंबिक, शैक्षणिक, व्यावसायिक जीवनातही होत गेली. स्त्रीयांचा सर्वच क्षेत्रात जसा सहभाग वाढत गेला. तशा तिच्या समस्याही वाढत गेल्या पूर्वीच्या स्त्री -जीवनातील समस्या सोडविण्यासाठी समाजसुधारकांनी प्रयत्न केले. पुढे त्याला कायदयाची जोड दिली गेली. स्त्रियांच्या समस्यांचा विचार करुन त्यानुसार वेळोवेळी कायदयात सुधारणा करण्यात आल्या. या सर्वातून स्त्रियांच्या सबलीकरणाचा विचार वाढीस लागला.

कौटुंबिक जीवन/स्थिती

भारतात पूर्वापार चालत आलेली एकत्र कुटुंब पध्दती रुढ आहे. कुटुंबपध्दती आर्थिक जीवनाशी तसेच धार्मिक आणि सं स्कृतिक जीवनाशी तादात्म्य पावून होते. या एकत्र कुटुंब पध्दतीत आलेला पै-पाहुणा जसा सामावला जात होता तसेच परित्यक्ता, निराधारांना कुटंबात सामावून घेतले जात घरातले सर्व आर्थिक व धार्मिक व्यवहार जेष्ठ व कर्त्या व्यक्तीच्या सल्ल्याने चालत असे. कर्त्या पुरुषावर विश्वास ठेवून त्याने ठरवलेले निर्णय ग्राहय धरले जात. यामध्ये कर्त्या पुरुषांच्या अनुपस्थितीत जेष्ठ स्त्री -कडे जबाबदारी येत असे. घरातील सण-समारंभ, नित्य धार्मिक गोष्टी यांमध्ये स्त्रियांचा मोठा सहभाग असे. कुटुंबाच्या

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha. Dist. Solapur.

उच्च शिक्षण प्रक्रियेत अभ्यासक्रमाचे स्थान

प्रा. सुदर्शना सुरेश दुधे
शिक्षणशास्त्र महाविदयालय, माढा

सारांश :-

आजचे जीवन व्यापकपणे जगण्यासाठी शिक्षणपध्दतीतील अभ्यासक्रम निरर्थक ठरत आहे. कारण ते पुस्तकी ज्ञानावर अवलंबून आहे. भारतात बेकारांची संख्या दिवसेंदिवस वाढण्याचे कारण सदोष अभ्यासक्रम हेच कारणीभूत आहे. अभ्यासक्रम तयार करताना त्याची कांही तत्त्वे, नियम, मुलभूत आधार यांना शिक्षणप्रक्रियेत महत्त्वाचे स्थान असते शिक्षणात विदयार्थी आणि त्यांना मार्गदर्शन करणारे अध्यापक हे दोन्ही घटक महत्त्वाची भूमिका बजावतात. यासाठी अभ्यासक्रमाची आवश्यकता असते.

प्रस्ताविक :-

शिक्षणातून व्यक्तीचा विकासव पर्यायाने समाज, राष्ट्राचाही विकास घडुन येत असतो. शिक्षण प्रक्रियेचे विदयार्थी, शिक्षक व अभ्यासक्रम हे तीन महत्त्वपूर्ण घटक आहेत. हे तीनही घटक परस्परांशी संबंधित व परस्परांवर अवलंबून आहेत. यापैकी अभ्यासक्रम हा घटक शिक्षण प्रक्रियेचा मार्ग, दिशा किंवा मार्गातील तपशील संबंधित घटकांपर्यंत पोहोचविण्याचे कार्य करीत असतो.

अभ्यासक्रमासाठी इंग्रजीमध्ये Curriculum हा शब्द उपयोगात आणला जातो. या शब्दांची उत्पत्ती लॅटिन भाषेतील Currier या शब्दापासून झालेली आहे. Currier या शब्दाचा अर्थ धावणे मराठीमध्ये currier या शब्दाचा अर्थ शर्यतीतील घोडयाचा धावमार्ग असाही होतो. यावरुन अभ्यासक्रम म्हणजे शिक्षणाचे क्षेत्र किंवा शिक्षणप्रक्रियेचा मार्ग असतो. अभ्यासक्रमातून विशिष्ट ध्येयें गाठण्यासाठी प्रयत्न केले जातात. त्यामुळे पारंपारिक पध्दतीनुसार फक्त चार भिंतीच्या आत शिक्षण देऊन चालणार नाही तर विविध उपक्रमांच्या माध्यमातुन विदयार्थ्यांना दिल्या जाणाऱ्या ज्ञानाचा यामध्ये समावेश होतो. अभ्यासक्रम हा विदयार्थी, शिक्षक, मुख्याध्यापक, पालक व समाज अशा सर्वच घटकांसाठी तेवढाच महत्त्वाचा असतो. म्हणूनच समाज शाळेपर्यंत व शाळा समाजापर्यंत येणे ही शाळा व समाज यामधील आंतरक्रिया अभ्यासक्रमाच्या दृष्टिने अतिशय महत्त्वपूर्ण असते.

अभ्यासक्रमाची आधुनिक संकल्पना :-

अभ्यासक्रमाच्या आधुनिक संकल्पनेच्या 2 बाजू आहेत वैयक्तिक विकासाशी संबंधित ब) सामाजिक विकासाशी संबंधित यामुळे विदयार्थ्याला समाजाशी समायोजन साधण्याची क्षमता उत्तमरितीने अवगत होते. या समाजामध्ये शालेय समाज व त्याच्या सभोवताली असणारा समाज समावेशीत असतो.

अभ्यासक्रमाच्या व्याख्या :-

"शाळेच्या मार्गदर्शनाखाली शाळेत किंवा शाळेच्या बाहेर विदयार्थ्यांनी करावयाचे अध्ययन म्हणजे अभ्यासक्रम होय. " (किट)

"शाळेच्या नियंत्रणाखाली अध्ययन करणाऱ्याला प्राप्त होणाऱ्या अनुभवांचा साठा म्हणजे अभ्यासक्रम" (रेमर्स)

"शैक्षणिक ध्येये साध्य करुन घेण्यासाठी शाळेत उपयोगात आणलेल्या सर्व प्रकारच्या अनुभवांचा अभ्यासक्रमाचा समावेश होतो." (मॅजर)

अभ्यासक्रमाची वैशिष्टये :-

1) उद्दिष्टाधिष्टित
2) लवचिक

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

कोविड - 19 नंतरची सदयस्थिती: शरीरस्वास्थ्य व निरोगीपणा

प्रा. सुदर्शना दुधे
शिक्षणशास्त्र महाविदयालय, माढा

सारांश

'आरोग्यम् धनसंपदा' असे म्हटले जाते ते उगीच नाही. कारण प्रत्येक व्यक्तीला शारीरिक स्वास्थ्य व निरोगी जीवनाची आवश्यकता ही असतेच व्यक्ती बरोबरच व्यक्तीचे कुटुंब, समाज आणि भोवतालच्या परिसराच्या आरोग्याचा दर्जा कसा सुधारेल कसा उंचावेल याचा विचार करावा लागतो. म्हणूनच व्यक्तीला स्वास्थ्यपूर्ण जीवन जगण्यासाठी अन्य घटकांकडे जाणीपूर्वक लक्ष देण्याची नितांत गरज आहे. यासाठी आरोग्यात निरोगी राहणे अभिप्रेत आहे आणि हे निरोगीपण त्याच्या भोवतालच्या स्वच्छतेवर व परिसरावर अवलंबून असते. सध्या कोरोनाच्या या महामारीत शारीरिक स्वास्थ्य, मानसिक स्वास्थ्य, यासारख्या आजारांना मानव तोंड देत असताना दिसून आला. म्हणूनच आपणास शारीरिक स्वास्थ्य व निरोगीपणा लाभायचा असेल तर सदृढ शरीर, परिसर संपन्न हवा व निरोगी मन या 3 गोष्टी आवश्यक असतात. या सर्व गोष्टींचा अभाव कोविड - 19 मध्ये दिसून आला. म्हणूनच संशोधिकेने कोविड - 19 च्या दरम्यानची सद्य:स्थिती व त्यानंतरची सद्य:स्थिती काय निर्माण झाली व या दोन्ही स्थितीमध्ये शारीरिक स्वास्थ्य व निरोगीपणा कसा टिकवून ठेवला पाहिजे. यासंबंधीची चर्चा करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

प्रस्तावना :

शारीरिक स्वास्थ्य/सदृढता ही आजच्या काळाची गरज आहे. सध्याच्या धावपळीच्या युगात खुप दगदग होते. याचाच परिणाम आपले शरीर निरोगी व स्वास्थ्यपूर्ण राहत नाही. तर याउलट शारीरिक व मानसिक थकवा निर्माण होतो. म्हणूनच आजच्या सद्य:स्थितीमध्ये निरोगी व शारीरिक स्वास्थ्य सुधारणा आणि योग्य तो व्यायाम घेण्याची गरज निर्माण झाली आहे. ज्याप्रमाणे शरीराची वाढ व विकास हा जन्मापासून ते प्रौढापर्यंत होत असतो. त्याप्रमाणे - मानसिक वाढ व विकास ही होत असतो कारण मन आणि शरीर या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. एक बाजू कमकुवत असेल तर त्याचा परिणाम दुसऱ्या बाजूवर ही होत असतो. गेली 2 वर्ष आपण सर्वजण कोविड - 19 च्या विषाणूने प्रसारित होणाऱ्या रोगाला सामोरे जात आहोत. या आजारावर/रोगावर टप्पा - टप्पाने उपचार घेत गेलो. त्यानुसार कोविड -19 च्या विषाणूने संपूर्ण जगभरात जो हाहाकार माजविला होता. तो काही अंशी कमी प्रमाणात झालेला आहे. याचे मुख्य कारण म्हणजे आपण स्वत:हून घेत असलेली शरीराची काळजी, नियंत्रित मानसिक आरोग्य निरोगीदायी वाटचाल हे आहे. तसेच योग्य त्यावेळी लॉकडाऊन, संचारबंदी, लसीकरण, प्रसारमाध्यमांच्या द्वारे समुपदेशन व मार्गदर्शन यामुळे जगभर कोरोनाचे संकट उभा राहिले ते दूर होण्यास मदत झाली. यामुळे कोविड - 19 च्या काळानंतर मानवी जीवनात शांत व निरामय जीवन जगण्यासाठी वैयक्तिक शारीरिक स्वास्थ्य व निरोगीपण याला अनन्य साधारण महत्त्व आहे. कारण शारीरिक स्वास्थ्य हे एक कार्य आहे व ते सतत चालणारे आहे. यासाठी सातत्याने आहार, विश्रांती व व्यायाम यांचा पाठपुरावा केला तरच शारीरिक स्वास्थ्य व निरोगीपणा प्राप्त होतो. याची जाणीव करुन देण्यासाठी प्रस्तुत संशोधनाची विषय संशोधिकेने निवडलेला आहे.

कोविड - 19 नंतरची सदयस्थिती :

कोरोनाच्या महामारीमुळे काही गमवावे लागले असले तरी काही कमवले देखील आहे. हे मात्र खरे आहे. कोविड - 19 नंतरची सदयस्थिती खालील प्रमाणे दिसून आली.

1) सर्व देशातील प्रदुषणाची समस्या आटोक्यात आणण्यासाठी मदत झाली तसेच पर्यावरण जागृतीच्या बाबत समाजात सकारात्मक दृष्टिकोन दिसून आला. यामुळे निरोगी हवा व नदयांचे स्वच्छ पाणी पाहण्यास व अनुभवास मिळाले.
2) या महामारीमुळे मनुष्य प्राथमिक गरजेपेक्षा शारीरिक स्वास्थ्य व निरोगी आरोग्य याला प्राथमिक गरज समजू लागला.
3) या महामारीमुळे मनुष्य समजुतदार होण्यास व कमी उपलब्द साधन सामग्रीमध्ये जीवन जगायला शिकला.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

ISSN : 2455-6173

वसुधैव कुटुंबकम आणि शिक्षण

डॉ. तानाजी आबा चंदनशिवे
प्राचार्य, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा, ता माढा जि. सोलापूर

प्रस्तावना :
व्यक्तीच्या आयुष्यात कुटुंब हा महत्वाचा घटक मानला आहे. ज्याप्रमाणे आपण आई, वडील, भाऊ- बहिण ही एका कुटुंबातील व्यक्ती एका जीवाने राहतो. त्याचप्रमाणे पृथ्वीवरच्या सर्व देशातल्या व सर्व प्रांतातल्या लोकांनी एकीने रहावे. व सर्वांनी बृहत कुटुंबा सारखे रहावे खेळी मेळीने रहावे हा किती महान विचार वसुधैव कुटुंबकम या संकल्पनेत मांडला आहे. वसुधैव कुटुंबकमया संकल्पनेचा विस्तार व विकास करण्याच्या दृष्टीने सर्व ठिकाणच्या मानवानी प्रयत् करणे गरजेचे बनले आहे. या सर्वांनी एकत्रीतरित्या वसुधैव कुटुंबकम या संकल्पने करता अहोरात्र प्रयत् केले तरच आपणावर कोणतीही आपत्ती आली तर तीला आपण सामोरे जाऊ शकतो. व मानवाचा त्यात विजयी निश्चीतच होऊ शकतो. वसुधैव कुटुंबकम रुजवण्यासाठी शिक्षण हे प्रभावी साधन ठरु शकेल.

विधान - शिक्षणाच्या माध्यमातुन सर्व समाजातील लोकांमध्ये वसुदेव कुटुंबकम या संकल्पेनचा विकास करणे.

उद्दिष्टे -

१) वसुधैव कुटुंबकम यांची माहिती घेणे.
२) वसुधैव कुटुंबकम ही भावना लोकांमध्ये विकसीत करण्याची गरज का आहे याची माहिती घेणे.
३) वसुधैव कुटुंबकम या भावनेचा शिक्षणाच्या माध्यमातुन विकास कसा करता येईल याची माहिती घेणे.
४) वसुधैव कुटुंबकम हे शिक्षणाच्या माध्यमातुन करण्यासाठी नवनवीन उपक्रम सुचविणे.

परिकल्पना -
शिक्षणाच्या माध्यमातुन लोकांमध्ये वसुधैव कुटुंबकम ही संकल्पना प्रभावीपणे रुजवता येते. शिक्षणातील विविध उपक्रमामुळे लोकांमध्ये वसुधैव कुटुंबकम ची भावना निर्माण होते.

वसुधैव कुटुंबकम-
वसुधैव कुटुंबकम हा एक संस्कृत वाक्यप्रचार आहे. उपनिषद यामध्ये याचा उल्लेख आढळतो. याचा अर्थ जग एक कुटुंब आहे. वैदिक परंपरेमध्ये सुध्दा याचा उल्लेख असलेला आढळून येतो. पृथ्वीवरील सर्व प्राणी, पशु-पक्षी, मानव हे एक परिवार आहेत अशी भावना म्हणजेच वसुधैव कुटुंबकम होय. आधुनिक काळामध्ये लोकसंख्येचा झपाट्याने विकास झालेला आहे. मानवाचे आणखीन मिळवण्याची क्षमता वाढलेला आहे. व्यक्ती आहे. त्यामध्ये समाधानी न राहता दुसऱ्याचे देखील आपल्याला मिळाले पाहिजे अशी भावना वाढत आहे. एक राष्ट्र दुसऱ्या राष्ट्राच्या जागेवर अतिक्रमण करत आहे. दुसऱ्या राष्ट्रावर आपले वर्चस्व निर्माण करत आहे. यामुळे जागतिक स्तरावर युध्दजन्य परिस्थिती निर्माण झाली आहे. पर्यावरण विषयक अनेक समस्या निर्माण झाल्या आहेत. जागतिक स्तरावर अनेक प्रश्न, समस्या निर्माण झाल्या आहेत. ज्या समस्या जगातील सर्व देश एकत्रित येण्याने सुटल्या जातील. सर्वांमध्ये मानवतावादी दृष्टीकोन विकसित होणे आवश्यक आहे. याकरिता ही पृथ्वी माझे घर म्हणजेच वसुधैव कुटुंबकम ही भावना प्रत्येक देशांमध्ये विकसित होणे आवश्यक आहे. जागतिक शांतता प्रस्थापित करावयाची असेल तर या भावनेचा विकास होणे आवश्यक आहे.

सर्वाच्या समान शिक्षाणासाठी वसुधैव कुटुंबकम -
आपापसातील भेदभाव नष्ट होण्यासाठी सर्वांना समान संकल्पना विकसित झालेली आहे. प्रत्येक व्यक्ती स्वतंत्र आहे. प्रत्येकाला आपला हक्क आहे. शिक्षणाचा हक्क मूलभुत घटकांमध्ये समाविष्ट करण्यात आलेला आहे. जागतिक शांतता निर्माण करण्याचे कार्य देखील शिक्षणाच्या माध्यमातुन होते. सर्वसमावेशित शिक्षणामध्ये सर्व प्रकारचे दिव्यांग, कुशाग्र बुध्दिमत्ता, मागासलेले, अल्पसंख्याक आदिवासी बालकांचा समावेश होतो. या सर्वांमध्ये आपण एकच आहोत आणि ही पृथ्वी आपले घर ही भावना विकसित होणे आवश्यक आहे. प्रत्येक जण समाजाचा, देशाचा त्याचबरोबर पृथ्वीचा भाग आहे. समाजाच्या रक्षणासाठी, देशाच्या रक्षणासाठी आणि संपूर्ण पृथ्वीच्या रक्षणासाठी वसुधैव कुटुंबकम ही भावना प्रत्येकाच्या मनामध्ये शिक्षणाच्या माध्यमातुन रुजवता येईल.

शिक्षणाच्या माध्यमातुन वसुधैव कुटुंबकम -
औद्योगिक आणि वैज्ञानिक विकास यामध्ये सर्वच देश उच्च स्थानावर पोहोचत आहोत. संशोधनाच्या बाबतीत सर्वच देशांमध्ये स्पर्धा लागली आहे. औद्योगिक क्रांती झपाट्याने विकसित होत आहे. वाहतुक साधनांचा विकास होत आहे. नवनवीन प्रकल्प प्रत्येक देशांमध्ये आखले जात आहेत. आर्थिक विकास

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha
Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

ISSN : 2455-6173

साधण्यासाठी प्रत्येक देश सर्वतोपरी प्रयत्न करता आहे. हे होत असताना पर्यावरण रास देखील होत आहे. मोठ्या प्रमाणात जंगलाची तोड करून नवनवीन उद्योगधंदे, कारखाने उभारले जात आहेत. वाहतुक दळणवळण साधनांचा मोठ्या प्रमाणात वापर वाढत असल्याने अनेक पर्यावरणीय समस्या निर्माण झाल्या आहेत. जागतिक तापमान वाढत चालेले आहे. भविष्य काळामध्ये तापमान असेच वाढत गेले तर पृथ्वीवरील संपूर्ण सजीव सृष्टी नष्ट होईल. असे शास्त्रज्ञांचे मत आहे. जागतिक तापमान वाढ थांबवणे हे केवळ एका देशाचे कार्य नसुन जगातील सर्व देशांनी एकत्रित येऊन त्यावर अभ्यास करणे आणि प्रतिबंधात्मक उपाय करणे गरजेचे आहे. विविध विचारांचे देश एकत्रित येण्याकरिता वसुधैव कुटुंबकम ही भावना प्रत्येकामध्ये असणे आवश्यक आहे. सगहे जग माझे घर ही भावना जर प्रत्येकामध्ये असेल तर सर्व देश एकत्रित येऊन आपल्या पृथ्वीला वाचविण्यासाठी प्रयत्न करतील. सजीव सृष्टी संरक्षण करतील. प्रत्येक देश आपल्या देशांमध्ये वृक्षांची लागवड करुन जंगलाची संख्या वाढ करेल. प्रदुषणासारख्या समस्या सोडविण्यासाठी प्रयत्न करेल. नवनीवन तंत्रज्ञानावर चालणाऱ्या वाहतूक दळणवळण साधनांचा विकास करेल. एकंदरीतच पर्यावरण संरक्षण करण्यासाठी वसुधैव कुटुंबकम या भावनेचा विकास होणे गरजेचे आहे. वसुधैव कुटुंबकम च्या माध्यमातुन जगात शांतता प्रस्थापीत करणे. जागतिक शांतता निर्माण करणे हे प्रत्येक देशाचे काम आहे. अनेक गोष्टिमुळे देशा देशांमध्ये तणाव निर्माण होतो. या तणावाचे रुपांतर युध्दामध्ये होते. दोन देशांमध्ये युध्द झाल्यास संपूर्ण जगामध्ये अशांतता निर्माण होते. जगातील सर्व देशांमध्ये भीतीचे वातावरण निर्माण होते. जागतिक शांतता निर्माण करणे हे प्रत्येक देशाचे काम आहे. या करिता प्रत्येक देशातील नागरिकांमध्ये वसुधैव कुटुंबकम या भावनेचा विकास होणे आवश्यक आहे. ही पृथ्वी माझे घर असे प्रत्येक देशाला, त्या ठिकाणच्या नागरिकांना वाटेल त्यावेळेस इतर देशाविषयी द्वेष, राग निर्माण होणार नाही. देशा देशांमध्ये बंधूभाव, प्रेम निर्माण होईल. युध्द होणार नाहीत. प्रत्येक देश इतर देशांना मदत करेल, सहकार्य करेल, त्यांच्या विकासात बहुमोल असे योगदान देईल. यातूनच जागतिक शांतता निर्माण होण्यास मदत होईल.

संशोधनाच्या माध्यमातुन वसुधैव कुटुंबकम -

जागतिक स्तरावर अनेक संशोधन कार्य केले जाते. यामध्ये वैद्यकिय, अंतराळातील संशोधन या संशोधनांचा समावेश असतो. अनेक शोध लावले जातात ही ज्यामुळे पृथ्वीचे संरक्षण करणे, आपत्ती पासून सजीव सृष्टीचे संरक्षण करणे यासारख्या गोष्टी शक्य आहेत. वैद्यकीय क्षेत्रामध्ये अनेक संशोधन झाले आहेत, होत आहेत. मानवास होणारे अनेक रोग दूर करण्यास मदत झाली आहे. वेगवेगळ्या देशांमध्ये होणाऱ्या अशा संशोधनाचा उपयोग इतर देशातील आजार कमी करण्याकरता होतो. साथीच्या रोगांवर नियंत्रण करता येते. यातून देशा देशातील नागरिकांमध्ये बंधूभाव निर्माण होतो. संशोधना हे क्षेत्र असे आहे की ज्यामध्ये अनेक देशातील शास्त्रज्ञ एकत्रित येऊन मानव जातीच्या कल्याण्याकरिता, पृथ्वीच्या संरक्षणाकरता जात, धर्म, पंथ विसरून संशोधन करत असतात. वसुधैव कुटुंबकम ही भावना असेण आवश्यक आहे.

निष्कर्ष -

वसुधैव कुटुंबकम ही एक भावना आहे. या भावनेतून जागतिक शांतता, पर्यावरण संरक्षण करण्याकरता मदत होणार आहे. शिक्षण देत असताना वर्गामध्ये मुलांना देशा देशातील परस्परावलंबल शास्त्रज्ञांची माहिती दिली गेल्यास त्यांच्यामध्ये इतर देशांविषयी प्रेम निर्माण होणार आहे. विद्यार्थ्यामध्ये वसधैव कुटुंबकम या भावनेचा विकास होणार आहे. वर्गामध्ये शिकत असणारे विद्यार्थी भावी देशाचे नागरिक असतात. असे सुजाण नागरिक यातून निर्माण होणार आहे.

संदर्भ -

१) कुंडले म.बा. (२००३) शैक्षणिक तत्वज्ञान व शैक्षणिक समाजशास्त्र पुणे, श्री. विद्या प्रकाशन
२) www. Vasudhaiv kutumbkum.com

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

NATIONAL CONFERENCE

ON

INNOVATIONS IN TEACHING, LEARNING AND EVALUATION

Organized By

College of Education, Barshi, Dist. Solapur (M.S.)

in Collaboration With

All India Association For Educational Research (AIAER)

CERTIFICATE

This is to certify that Mr./Mrs./Dr./Prof. Ingale Harichandra Adinath

has participated /presented a paper which based on subtheme

Innovative Management in Education

in the National Conference on 'Innovations in Teaching, Learning and Evaluation' organized by College of Education, Barshi and AIAER held at College of Education, Barshi from 24th to 25th September 2011.

Dr. S. S. Chaugule	Dr. S. S. Gore	Prin. Dr. V. U. Pawar
Vice President, AIAER	Co-Convener	Convener

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

NATIONAL CONFERENCE

Organized by

Shri Shivaji Shikshan Prasarak Mandal, Barshi's

College of Education, Barshi

In Collaboration with

Solapur University, Solapur

NEW APPROACHES IN HIGHER EDUCATION

Certificate

This is to Certify that Dr./Mr./Mrs. Ingale Harichandra Adinath

of college of education, Madha, has participated

in one day National Conference on **NEW APPROACHES IN HIGHER EDUCATION** organized by

College of Education, Barshi on 15th December 2018. He/She has worked as Resource Person / Chairman of

Session / presented a paper on Sub-theme [illegible]

Dr. M. V. Mate
Convener,
College of Education, Barshi.

College of Education, Dist. Solapur, Barshi

~~Dr. S. S. Gore~~
Principal,
College of Education, Barshi.

Shikshan Shastra Mahavidyalaya, Madha

Principal
Shri T.B.S. Swastha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

Cert No: B

Multi-Disciplinary National Conference

Accountability, Performance & Challenges of Educational Institutions

Date: 22nd September 2019

Organized by

Rashtriy Shikshan Seva Sangh, Maharashtra &
Hon'ble Dr. Ganesh Shetkar Sir Felicitation Committee
In collaboration with Gurukul Multi-disciplinary International Research Journal (ISSN : 2394-8426)

Certificate

This is to certify that,

Prof. Harichandra Adinath Ingale
has actively participated in the Conference,
on occasion of
Hon'ble Dr. Ganesh Shetkar Sir Retirement Felicitation
at CFC, Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University A'bad.(MS)

Mr. Hanumant Gutte	Dr. Jitendra Magar	Mr. Mohan Gitte	Adv. Shirish Kamble
Organizing Secretary	Convenor	Chief Editor GMIRJ	Coordinator

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur

Shri Pandurang Shikshan Prasark Mandal

Uma Shikshanshastra Mahavidyalaya (B.Ed.)

PANDHARPUR DIST - SOLAPUR (Maharashtra), PIN - 413304

Certificate

One Day National E-Conference

On

"Covid-19, Online Education & National Education Policy 2020"

This is to certify that,

Mr./Mrs./Ms/Dr. प्रा. हरिचंद्र आदिनाथ इंगळे

Of शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा ता. माढा जि. सोलापूर

Has participated and presented a paper entitled नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील माध्यमिक शिक्षकाची भूमिका In a one day Online National Conference held on 23rd October, 2021 on "Covid - 19, Online Education & National Education Policy 2020". by Shri Pandurang Shikshan Prasarak Mandal's, Uma Shikshanshastra Mahavidyalaya (B. Ed), Pandharpur, Solapur.

Prin. Dr. D. S. Paricharak	Prin. Dr. V. D. Pandhare Principal Director	Dr. V. B. Bandgar Convener, IQAC Coordinator	Prof. S. S. Dudhabhate Co-Convener

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur

Shri Pandurang Shikshan Prasark Mandal

Uma Shikshanshastra Mahavidyalaya (B.Ed.)

PANDHARPUR DIST - SOLAPUR (Maharashtra), PIN - 413304

Certificate

One Day National E-Conference

On

"Covid-19, Online Education & National Education Policy 2020"

This is to certify that,

Mr./Mrs./Ms/Dr. प्रा. हरिचंद्र आदिनाथ इंगळे

Of शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा ता. माढा जि. सोलापूर

Has participated and presented a paper entitled नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील माध्यमिक शिक्षकाची भूमिका In a one day Online National Conference held on 23rd October, 2021 on "Covid – 19, Online Education & National Education Policy 2020", by Shri Pandurang Shikshan Prasarak Mandal's, Uma Shikshanshastra Mahavidyalaya (B. Ed), Pandharpur, Solapur.

Prin. Dr. D. S. Paricharak	Prin. Dr. V. D. Pandhare Principal Director	Dr. V. B. Bandgar Convener, IQAC Coordinator	Prof. S. S. Dudhabhate Co-Convener

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

Shri Shivaji Shikshan Prasarak Mandal's

College of Education, Barshi

725, G, Shivaji Nagar, Barshi - 413 411, Dist. Solapur, Maharashtra State (India)

www.coebarshi.org.in

IQAC, College of Education, Barshi

Organizes in collaboration with

Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

Online International Conference on "Emerging Trends of Education in Post Covid World"

CERTIFICATE

This is to certify that **प्रा. हरीचंद्र आदिनाथ इंगळे** of **शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा** has participated and presented a paper entitled - **कोविड-१९ नंतर प्रत्यक्ष शाळा भरल्यानंतर आलेल्या अडचणींचा अभ्यास व उपाय** in a one day Online International Conference held on 27th November, 2021 on **"Emerging Trends of Education in Post Covid World"** by Shri Shivaji Shikshan Prasarak Mandal's College of Education, Barshi in collaboration with Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur.

Dr. M. V. Mate	Mr. P. P. Narale	Prof. Dr. V. P. Shikhare	Dr. S. S. Gore
Co- Convener	Convener	IQAC Coordinator	Principal

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

Shri Shivaji Shikshan Prasarak Mandal's

College of Education, Barshi

725, G. Shivaji Nagar, Barshi - 413 411, Dist. Solapur, Maharashtra State (India)

www.coebarshi.org.in

IQAC, College of Education, Barshi

Organizes in collaboration with

Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

Online International Conference on "Emerging Trends of Education in Post Covid World"

CERTIFICATE

This is to certify that **श्रीमती सारिका सूर्यकांत काळे** of **शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, माढा** has participated and presented a paper entitled - **संमिश्र शिक्षण हीच भविष्याची दिशा** in a one day Online International Conference held on 27th November, 2021 on **"Emerging Trends of Education in Post Covid World"** by Shri Shivaji Shikshan Prasarak Mandal's College of Education, Barshi in collaboration with Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur.

Dr. M. V. Mate	Mr. P. P. Narale	Prof. Dr. V. P. Shikhare	Dr. S. S. Gore
Co- Convener	Convener	IQAC Coordinator	Principal

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha, Tq. Madha, Dist. Solapur.

Shri Pandurang Shikshan Prasark Mandal

UMA SHIKSHANSHASTRA MAHAVIDYALAYA (B.Ed.), PANDHARPUR DIST - SOLAPUR (Maharashtra)

PIN - 413304

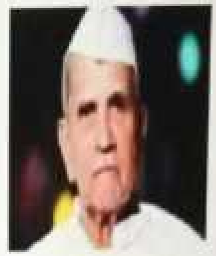

CERTIFICATE

One Day National E-Conference
On
"Covid-19, Online Education & National Education Policy 2020"

This is to certify that Prof./Dr./Asso. Prof./Assist.Prof./ Shri. / Smt. Sarika suryakant lale from A. M. Khatun college of education, malegon has participated / presented research paper in National Conference on "COVID-19, ONLIINE EDUCATION & NATIONAL EDUCATION POLICY 2020" held by Uma Shikshanshastra Mahavidyalaya (B.Ed.) Pandharpur on 23rd October 2021.

PRIN. Dr. D. S. Paricharak	Principal Dr. V. D. Pandhare	Dr. V. B. Bandgar	Prof. S. S. Dudhabhate
Kaaryvaah Uma Shikshan Sankul, Pandharpur.	Organising Director	Convener	Co-convener

Made for free with Certify'em

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

MAEER's,

MIT Saint Dnyaneshwar B.Ed.College

International Conference
on
"Vasudhaiva Kutumbkam"

CERTIFICATE OF PAPER PRESENTATION

This certificate is proudly presented to

Kale Sarika Suryakant

Assistant Professor,
Shikshan Shastra Mahavidyalya Madha,Solapur

in recognition for her active & valuable participation & presenting a paper entitled
"सर्व समावेशक शिक्षणातून वसुधैव कुटुंबकमची सिध्दी"
in the one day International Conference on "Vasudhaia Kutumbkam" held on 04th February 2023 .

DR.SURENDRA HERKAL	MR.SANJAY SHINDE	DR.PRATIBHA DABHADE
CONVENER	CO-CONVENER	PEER REVIEW HEAD

Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

SHRIMATI SUSHILADEVI SALUNKHE COLLEGE OF EDUCATION, OSMANABAD.

Accredited by NAAC with 'B' Grade (2nd Cycle)

Organizes

A One-Day Multidisciplinary National Conference on

AZADI KA AMRIT MAHOTSAV' - ACHIEVEMENTS IN VARIOUS FIELDS OF INDIA IN 75 YEARS

Certificate

This is to certify that **Prof. Sarika Suryakant Kale, College of Education, Madha.** has participated / presented research paper entitled **"Study of the Problems of the Maps Based Practice of Geography at the Higher Secondary Level"** in the **A One-Day** Multidisciplinary National Conference on **"Azadi Ka Amrit Mahotsav' - Achievements in Various Fields of India in 75 Years"** organised by **Shrimati Sushiladevi Salunkhe College Of Education, Osmanabad.** on 25th April 2022.

His/her paper has been published in **Peer Reviewed Refereed & UGC Listed Journal No. 40776 "AJANTA" ISSN 2277 - 5730 with Impact Factor** 6.306.

Dr.Ratnakar Mhaske	Dr.Nishant Nirmale	Shri.Chetan Gaikwad	Dr.Sulabha Deshmukh
IQAC Coordinator	Co-Convener	Convener	Principal

Shikshan Shastra Mahavidyalaya Madha

Principal
Shri T.B.S. Sanstha's
Shikshan Shastra Mahavidyalaya
Madha. Tq. Madha, Dist. Solapur.